DİL VE DÜŞÜNCE

AYHAN SONGAR

İSTANBUL · 1986

Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
Psikiyatri Kliniği Vakfı
Yayınları. No: 7

DİL VE DÜŞÜNCE

Prof. Dr. AYHAN SONGAR

İstanbul, 1986

DİL VE DÜŞÜNCE
Prof. Dr. Ayhan SONGAR

Kapak kompozisyonu: Prof. Dr. A SONGAR
Basıldığı tarih: Şubat 1986

Dizgi - baskı: GÜR - AY Matbaası
İSTANBUL

Büyük dil âlimi,
değerli dostum,
Prof. Dr. FARUK KADRİ TİMURTAŞ'ın
aziz hâtırasına.

«Dil meselesi bir millî müdafaa meselesidir. Dilimizi korumak, vatanı korumakla birdir. Çünkü, dil de vatan kadar, tarih kadar, gelenek ve töre kadar azizdir. Dil de bayrak gibi, aile gibi mukaddesâttandır. Belki hepsinin ifadesi, aksi onda olduğu için hepsinden öndedir. Dil olmayınca millet olmaz, milliyet olmaz. Millî kültürün baş unsuru dildir.»

Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ... 7

GİRİŞ ... 11

DİLİN TÜREYİŞİ VE GELİŞMESİ ... 19

AFAZİ'LER (KONUŞMA BOZUKLUKLARI) VE KONUŞMA İLE İLGİLİ SİNİR SİSTEMİ MEKANİZMALARI ... 29

1 — Wernicke afazisi (konuşmanın anlaşılması'nın bozulması) ... 31

2 — Brocka afazisi (konuşmanın icrasının bozulması) ... 32

3 — Tam afazi (konuşmanın anlaşılmasının ve icrasının kaybı) ... 33

KONUŞMANIN FİZİĞİ ... 37

SÖZSÜZ KONUŞMA ... 41

YAZILI DİL ... 43

ŞARTLI REFLEKSLER VE BİR ŞARTLI REFLEKS ÖRNEĞİ OLARAK «KONUŞMA» NIN ETÜDÜ ... 55

ÇOCUKTA DİL VE DÜŞÜNCENİN GELİŞMESİ MÜŞAHHAS VE MÜCERRET DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR ... 65

Konuşma ve mücerret davranış ... 71

Mücerret davranış kusuru olarak konuşma bozukluğu (afazi) ... 72

BİLGİNİN ÖLÇÜLMESİ - İNFORMASYON TEORİSİ SİBERNETİK ESASLAR - KONUŞMANIN BİLGİ DEĞERİ ... 75

ŞİZOFRENİDE DÜŞÜNCE VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI DİL PATOLOJİSİ 85
ŞİZOFREN KONUŞMASI 91
Gramer ve sentaks bozuklukları 91
Manâ ve muhtevâ bozuklukları 93
Ritm, ton, mafsallanma (artikülâsyon) ve uslûp bozuklukları 96
Mükâleme bozuklukları 97
DİLDE SADELEŞTİRME GAYRETLERİ VE DİL İNKILÂBI 99
GEORGE ORWELL'İN 1984 Ü 113
KAYNAKLAR 127

Söz ola kestire başı
Söz ola kese savaşı
Söz ola ağulu aşı
Yağ ile bal ede bir söz....

YUNUS EMRE

ÖNSÖZ

Dünyada bizden başka «dil meselesi» olan bir millet yok. Ne lisanı 30 - 40 kelimeden ibaret Hotantolularda, ne dilinin hemen hemen bütün kelimeleri Lâtince ve başka dillerden gelmiş Fransız ve İngilizlerde, ne bütün saflığına rağmen gene de yabancı kelime sızmalarından masun kalamamış Arapça konuşan milletlerde böyle bir hâdise mevcut değil!

Biz, Osmanlı İmparatorluğunun temellerinin sallanmaya başladığı devirlerdenberi devamlı bir propaganda ve telkinle kendi kendimize düşman edildik. Yoldan rasgele bir delikanlı çevirin, konuşun... Bütün vokabüleri «olanak» lı, «seçenek» li birkaç yüz kelimeden ibarettir. Ecdâdının edebiyatını, musikisini, san'atını, asırların kültür birikimini anlamaz, bunlardan bîhaber. Bir «batılılaşma» dır tutturmuşuz. Topraklarımızın pek küçük bir kısmı Avrupa kıt'asında iken kendimizin Avrupalı olduğunu iddia eder, Eurovision yarışmalarında boy göstermeye kalkışırız. Bize o yarışmalarda rey verirler, itibar gösterirler mi sanıyorsunuz? 1985 yarışmasına götürdüğümüz gerçekten güzel eseri bir İsviçreliler takdir etti, 12 puan verdi ama diğerlerinin reyleri ile gene kaybettik. Avrupa Yayın Birliği toplantısında İsviçre dele-

gesine sordum. Cevabı çok manidardı: «En güzeli sizinki idi ama ne yaparsın, buna da politika karıştı...» demişti.

Bugün bütün Avrupa vize koymak suretiyle Türk insanına hudutlarını kapatmakla meşgul. Neden? Kendi memleketlerindeki iş sahalarının Türkler tarafından işgal edildiğinden mi? İnanmayın... Yakında konuştuğum bir Alman sanayicisi, memleketinde Türklerin yaptığı işleri Alman vatandaşlarının zaten kabul etmediğini söyledi. Utanayım mı, kızayım mı bilemedim.

Türk düşmanlığı Avrupa'da zaman zaman bir histeri nöbeti, bir paranoid hecme halinde nükseder. Çünkü dün Padişahımıza dehâlet eden Kralının, Osmanlı Hükümdârı tarafından tâyin edilen prensinin, valisinin hâtırasını, ensesinde daima hissettiği sillemizin acısını, Kurtuluş Savaşımızda arkasına yediği tekmeyi daha unutamamıştır da ondan. Neden anlamak ve anlatmak istemeyiz, bu insanlara yıkanmasını biz öğrettik, bizden öğreninceye kadar Paris sokaklarından lâğımlar akardı. Daha 18 inci asra kadar akıl hastalarını «içinde cinler var» diye meydanlarda diri diri yakan Avrupalıya bunların «birer hasta insan» olduğunu, insanca tedâvilere lâyık bulunduğunu biz anlattık. Tarihte ilk «Devlet» Türkler tarafından kurulmuştur. Atı biz ehlileştirdik, demiri biz bulduk. Musiki bizim icadımızdır. 1500 yıl önce Göktürklerde «askerî bando» kurulmuştu. 2500 yıllık yazılı tarihimiz var. Hasılı, kültürümüz, dilimiz, musikimiz, edebiyatımız, san'atımızla ancak biz «büyük millet» iz...

Büyük milletlerin büyük de dilleri olur. Bu diller fethettikleri, kültür münâsebeti kurdukları topraklarda yaşayanların dillerini de fethederler, onlardan kelimeler,

deyimler alır, kendisine maleder, böylece zenginleşirler. Sonra, bugünkü yaşayan Türk dili gibi bir hazine elde kalır. İmparatorluk gidebilir ama kültür, dil, san'at devam eder. Gel gör ki, bugün kendi dilimize savaş açmışızdır. Büyük bir hırsla, lisanımıza malolmuş ve Türkçeliğinden şüphe bile edilmeyen kelimeler atılmakta, üç beş manâya birden gelebilen, gramerimize uymayan, dilimizin âhengi ile, zevkiyle bağdaşması imkânsız deyimler uydurulmakta, böylece düşünce hayatımız tahrib edilmekte, kısırlaştırılmaktadır.

Bugünkü «tasfiyeciliğin» temel felsefesi Türk Dili Dergisinin 334'üncü sayısındaki şu açıklama ile özetlenebilir· «Türkçeyi özleştirme, düşünsel ve sözlüksel düzeyde kalan bir olgu değildir... Özleştirmecilik genelde, düşünsel ve duygusal bir değişimin dile yansımasıdır. Şöyle de söylenebilir: Dilimizin söz varlığını değiştirme yoluyla, toplumumuzun düşünsel ve duygusal evrenini değiştirmedir. Bu etkileşim, daha doğrusu bütünleşme bir kâğıdın iki yüzü gibi birbirinden ayrılamaz»...

Dil bir sosyal-psikolojik-biyolojik vakıadır. İnsan organizmasına, beyin hücrelerine ve genlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bakımdan dili tetkik eden bir eserin mutlaka birtakım biyolojik ve psikolojik temellere dayanması şarttır. Eğer bu temeller iyi bilinirse «neyin değiştirilmek istendiği», «nasıl bir bütünleşmenin amaçlandığı» daha iyi gözler önüne serilir. Dil hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi, çok şey yazıldı ama meseleyi bu açıdan hiç ele alan olmadı. Maksadım hadiseye bir de insan ruhu ve onun hastalıkları ile uğraşan bir meslek adamının gözü ile bakmak, prizmanın bu yüzünü de gözler önüne sermektir. Yoksa hiçbir zaman «özleştirmecileri» ikna gayret ve hevesinde değilim. Kimse ile de bir kavgam, bir mücadelem yok. Kültür, kavga değil,

sevgi, anlayış, duyuş işidir. Böylece, birtakım gerçekleri ilmî esaslardan asla ayrılmadan dile getirmeye ve elimden geldiğince bir boşluğu doldurmaya çalışacağım.

Gayret bizden, tevfik Allah'dan...

Şubat, 1986

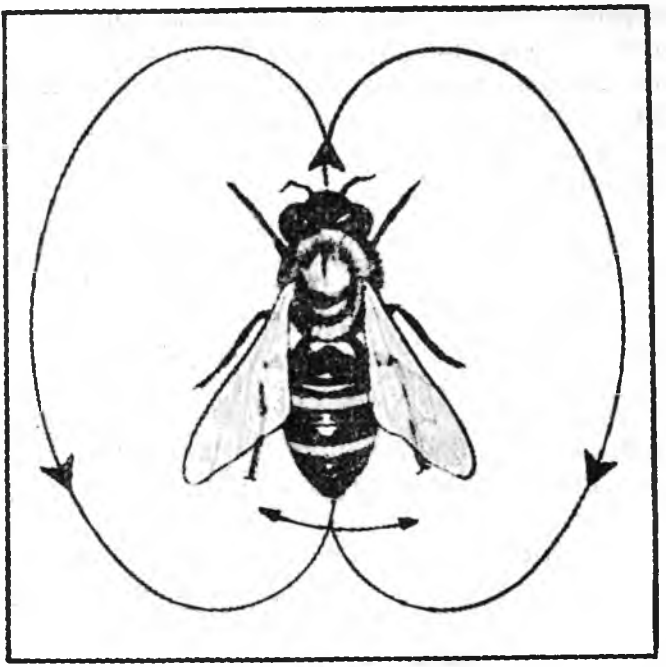
GİRİŞ

Dil, insanların aralarında haberleşmelerini, duygu ve düşüncelerini, arzularını, isteklerini, birtakım olayları çeşitli mesajlarla birbirlerine nakletmelerini temin eden her çeşit işâretler topluluğuna verilen isimdir. Bu işâretler ya müşahhas (somut - concrète) neviden olur: mimik, jest, hareketler veya seslerle tabiat olaylarının taklidi, arzuların ifade edilmesi; ilkel kabilelerin tamtamlarından polis düdüğüne kadar muhtelif âletlerin işaretleşme maksadiyle kullanılması, v.s. gibi. Veya bütün bu olayların, arzu ve isteklerin, mahiyet itibariyle onlara hiçbir benzerliği bulunmayan, mücerret (soyut - abstrait) birtakım sembollerle ifadesi suretiyle **«lisan»** (dil - langue) meydana gelir. Dil, lisan sâyesindedir ki insan zekâsı da müşahhas'dan mücerred'e yükselebilmiş, gelişebilmiş, eşyânın ayrıntılarından kurtularak «gruplaştırma» imkânını bulabilmiştir. Böylece «dil», bir taraftan «düşünce» sonucu meydana gelirken bizzat kendisi de «düşünce» yi hâsıl etmektedir. Dil'siz düşünce (non-verbal düşünce), sadece birtakım eşya hayallerinin zihnimizde canlandırılması tarzında olur ki bu, son derecede

kısıtlı, şekillere, eşyaya bağlı ve görebildiğimiz dünya ile sınırlı bir düşünceden ibâret kalır.

Yukarda tarifini verdiğimiz, yazılı ve sözlü, mücerred düşünce mahsûlü dil, lisan, sadece insanlara mahsus bir özellik olmakla beraber, hayvanların da kendi aralarında bazı özel işâretlerle haberleşebildikleri, hattâ nebatların dahi bazı mesajları renk, çiçeğinin açılıp kapanması, koku gibi özel vasıtalarla çevrelerine gönderdikleri bir gerçektir. Hayvanların dili genetik hafıza ile ecdattan evlâda intikal eder. Bir kanarya bugün nasıl ötüyorsa, asırlarca önce yaşayan büyük dedesi de ayni şekilde ötmekte idi. Kafeste kendi başma yetiştirilen bir kuş da ötmeyi becerebilmekte, bir kedi, kimseden öğrenmeden, miyavlamaktadır. Arıların, bal alınacak çiçeğin yerini, istikametini, hattâ rüzgârın şiddetini ve yönünü bile, özel dans hareketleriyle kovan cemiyetine bildirdikleri tesbit edilmiştir. (Şekil: 1) de bir bal arısının çiçeklerin istikametini nasıl haber verdiğini görüyoruz.

Arı, dikine asılmış bir kovan sathı üzerinde hareket etmektedir. Bir taraftan gövdesini hareket ettirirken önce sola, daha sonra sağa doğru birer tur yapan arı böylece 8 rakkamını çizmekte, 8'in iki yuvarlağının birleştiği noktadaki gövdesinin durumu ile çiçeklerin güneş istikametine göre hangi açıda bulunduğunu haber vermektedir. Çiçeğin uzaklığı ise bu dansın ritmi ile belirlenir. Dakikada 40 tur yapan arı çiçeklerin 100 metre uzakta olduğunu, 24 tur yapan arı ise 500 metre uzakta olduğunu bildirmektedir.

(Şekil: 1)

Bir bal arısının kovan içinde arkadaşlarına bal alınacak çiçeklerin yönünü bildiren dansı.

Bu genetik hafızanın yanında, birtakım hayvanların taklid suretiyle bazı sesleri öğrenebildikleri de dikkati çeker. Kanaryalara plâk dinleterek ötmeyi talim ettirmek, papağanların, hiç manâsını anlamadıkları halde, karşılarında söylenen sözleri tekrarlayabilmeleri gibi örnekler çoktur. Ancak, insandaki, mücerred düşünce mahsûlü ve sembollerle ifade şeklindeki dil hiçbir hayvanda bulunmamaktadır. Bu çeşit lisan, insanoğluna, çeşitli nesiller arasındaki bilgi ve

düşünce akışının sağlanmasını bahşetmiş, «öğrenim» ve «eğitim» mümkün olmuş, insan nev'inin inkişafı gerçekleşmiştir. Gene, sembollerle ifade «yazılı dil» i mümkün kılmış, nesiller boyu gelen bilgi birikimi bu suretle muhafaza edilebilmiştir.

Bu özellikleri ile dil, ne bir «uydurma sesler topluluğu» ne de «her istenilen zamanda değiştirilebilen birtakım mekanik hareketler» değildir. Dil, her insan topluluğunun, her kavmin ve milletin tarih içindeki gelişmesi ile sıkı sıkıya bağlı, onun duygu ve düşünce özelliğini belirleyen dinamik ve zamanla inkişaf eden, canlı, yaşayan, kendine göre enerji kaynakları bulunan bir **sosyal ve biyolojik vakıa**'dır. Bu vasıfları ile diller, ihtiyaca göre, medeniyetin inkişafına paralel olarak, kendi içlerinden doğurdukları yeni birtakım semboller, kelimeler kazanırlar; başka dillerle münâsebette bulunur, onlardan sesler, kelimeler, deyimler alırlar ve bunları kendi öz potalarında eriterek, sindirerek, hazmederek, kendilerine malederler. Böylece zaman içinde, tıpkı büyüyüp serpilen çocuk ve insanoğlu gibi, gelişir, büyür, zenginleşir, hattâ, bir zaman sonra da ölürler. Dilleri de, bütün canlı varlıklar gibi, bazı dış müdâhalelerle öldürmek, fakirleştirmek, dumura uğratmak mümkün olabildiği gibi, «dil hastalıklarını» tedâvi etmek de kabildir.. Dil de âlemşumûl **tekâmül kanununa** tâbidir.

Tekâmül kanunu, kâinattaki bütün varlıkların, bütün mahlûkatın sürekli bir şekilde,

— basitten mürekkebe

— spontane'den, kendi kendinelikden iradeli'ye

— fakat sağlam'dan kolay bozulabilir'e

doğru tekâmül ettiğini söyler. Tek hücreli amipler ortadan bölünmek suretiyle üremekte, bir amip önce iki, sonra dört, sonra sekiz amip olabilmekte, bu vetire esnasında hiçbir zaman «ceset» meydana gelmemektedir. Biraz daha mütekâmil «solucan» da ortadan ikiye kesilirse müstakillen yaşayabilme kabiliyetini haiz iki solucan meydana gelir. Ama bir insanı ikiye keserseniz elde kalan sadece «iki yarım ceset» den ibarettir. İnsan bedeni içinde çeşitli organlar için de durum aynidir. Bütün lisanı 10 - 15 kelimeden ibaret bir ilkel kabile mensubunda «afazi» dediğimiz, beyin menşeli konuşma kaybına hiç raslanmaz ama bir dil âlimini ufacık bir beyin damarı tıkanması konuşma kabiliyetinden ebediyyen mahrum edebilir.

Diller de, yukarda belirttiğimiz gibi, bu kaideye uyarlar. Bir dil ne kadar inkişaf etmişse, ne kadar zenginleşmişse, dış müdahalelerle o kadar çok ve kolay bozulabilmektedir. Dilimizde «şeref, haysiyet, kibir, gurur, itibar» gibi birbirinden farklı «durum» ları ve «kalite» leri ifade eden ayrı ayrı kelimeler mevcutken bunların hepsine birden Fransızcadan deforme edilmiş «onur» kelimesini karşılık göstermek, birdenbire Türkçe konuşan insanların, bu kalitelerin birbirinden ayırdedilebilmesi kabiliyetinden mahrum bırakılması neticesine götürecektir.

Bahsi bitirmeden kısaca «tekâmül» den ne anladığımızı da açıklamak isterim. Bilindiği gibi,

Darwin'clier, «kâinattaki bütün canlıların «lineer» dediğimiz, devamlılık arzeden bir sıra takibettiğini, daha aşağı bir canlıdan tabi'î seleksiyon yolu ile daha mütekâmilinin meydana geldiğini kabul ve iddia ederler. Bu görüş, canlı ve cansız kâinat'ın bir «Yaratıcısı» bulunduğu fikrini reddetmektedir. Bu düşüncenin kökü Milâttan evvel 6 ncı asra kadar gider. Eski Yunan filozofları da hayatın basitten mürekkebe doğru bir tekâmül silsilesi takibettiğine inanıyorlardı. Fakat bugünkü şekli ile tekâmül teorisinin ortaya çıkışı 18 inci asrın eseridir.

Charles Darwin 1809 da İngiltere'de doğmuştur. Önce tıp tahsiline başlamış, ancak buna iki sene dayanabildikten sonra terkederek papaz okuluna girmiş, 1831 de Cambridge'deki Christ's College'i bitirmiştir. Ama Darwin papazlık da yapmadı. Bir gemi ile Güney Amerika ve Pasifik adalarını dolaştı. Seyahati sırasında çeşitli canlı türlerinde birtakım, sadece görüşe dayanan incelemeler, müşahedeler yaptı ve neticelerini bir kitap halinde yayınladı. Daha sonra Darwin'in, İngiliz iktisatçısı Thomas Robert Malthus'un tesiri altında kaldığını görüyoruz. Malthus insan nüfusu üzerinde bir inceleme yapmıştı. Ona göre hayat bir mücâdeleden ibâretti. İnsan nüfusu gıda kaynaklarından daha hızlı artmakta, fakat bu artış harp, kıtlık, hastalık gibi araya giren sebeplerle zaman zaman azalma haline dönüştürülerek denge sağlanmakta idi. Malthus'un görüşleri ile kendi sezgi ve inanışlarını birleştiren Darwin «tabiî ıstıfa» (sélection naturelle) nazariyesini kurdu. Bu sıralarda Alfred Russel Wal-

lace adlı bir biyolog, mevcut canlı türlerinin, basit hayat şeklinin tekâmülü neticesinde meydana geldiğine dair bir teori geliştirmiş ve notlarını Darwin'e yollamıştı. Darwin bütün bunların tesiri altında kalarak ve kendi müşahedelerini de bunlara ekliyerek «Türlerin Menşei» isimli kitabını 1859 yılında yayınladı.

Darwin teorisi bütüniyle «tesadüf» esasına dayanır. Açıklamalarında bâriz mantık kusurlarını hemen görmek kabildir. Meselâ, onun, **«Bir kapı menteşesinin insan tarafından yapıldığını iddia ettiğimiz gibi, bir midye kabuğundaki harikulâde mafsalın akıl sahibi varlık tarafından yapılmış olduğunu iddia edemeyiz»** dediğine şahit oluyoruz (Francis Darwin, The Autobiography of Charles Darwin and Selected Letters). Halbuki tabiatte gördüğümüz her şey tesadüfü reddeder. Bizzat kâinat, «pek az muhtemel» sonsuz sayıda şartm bir araya gelmesi ile kurulmuş bir düzeni aksettirmektedir. İnsanın bir tek hücresinde bulunan ve onun bütün özelliklerini bir bilgisayar gibi kodlayan 46 kromozoma kayıtlı bilgileri yazıya dökerek 46 ciltlik bir ansiklopedi meydana getirdiğimizi düşünelim. Bu ciltlerden herbirinin hacmi 20.000 sayfa olacaktı. İnsan vücudu trilyonlarca böyle hücreden meydana gelmiştir.

Sonra değil ilim adamı, biyolog, hattâ basit bir mahalle papazı bile olamıyan Darwin kalkar insanın atasının maymun olduğunu iddia eder. Ama neden hâlâ dünyada maymunların da bulunduğunu ve niçin binlerce yıldır bir tek «mütasyon» un olmadığını, hiçbir maymunun insan

haline gelmediğini izah etmeye yanaşmaz.

Konumuz Darwin'i tenkid değil. Bu mesele, kanaatimce münâkaşaya bile değmez. Ancak, «tekâmül» den bahsederken neyi kastettiğimizi açıklamak istedim. Bizim burada «tekâmül» den, «gelişme» den anladığımız manâ «birbirinden daha mütekâmil ama müstakillen yaratılmış» canlıların mevcut olduğudur. Elbette tavşan solucandan, insan maymundan daha mütekâmildir ve bu gelişme biraz önce sıraladığımız özellikleri, şartları da içinde bulundurur. En mütekâmil canlı olan «insan», canlılar arasında «mücerred düşünce» ve «beyan kabiliyeti» seviyesine ulaşmış tek canlı türünü temsil etmektedir.

Nasıl insan maymundan meydana gelmemiş, insan olarak yaratılmış ve asırlarboyu tekâmül etmiş, bugünkü «medenî insan» haline gelmişse, «dil», «lisan» da birtakım iptidaî «sayha» lardan, «feryat» lardan «konuşma»ya doğru tekâmül etmemiştir. Daha sonraki bahiste inceliyeceğimiz gibi «konuşma», «beyan kabiliyeti» insanla beraber var olmuştur. Diğer bir deyimle, insan, konuşan bir yaratık olarak dünyaya gelmiştir. Ancak konuşmanın kendi tarihi içinde gelişmesi, tekâmülü elbette ki inkâr edilemez. Nasıl ki, daha ilerde inceliyeceğimiz «yazılı dil» de «ideogramlardan, şekillerden» bugünkü «mücerret yazı» ya doğru inkişaf etmiştir. Ama yazı yazma, şekillerle, yazılı sembollerle haberleşme de, tıpkı konuşma gibi, insanın tabiatinde mevcuttur, onun yaratılışı ile birlikte var olmuştur.

«Dil, düşünce tarafından imâl edilir ve düşünceyi imâl eder»

DİLİN TÜREYİŞİ VE GELİŞMESİ

Hint mitolojisine göre yıldırımın sesi tabiat tanrılarından Vac'ın sesidir. Veda'larda sözün ebedî olduğu, dört bölümden meydana geldiği ve bu dört bölümden birinin insanlara isabet ettiği anlatılmaktadır. Hint felsefesine göre kelimenin maddesi fânî, cevheri ise ebedîdir.

Aristo, sesin tabi'î ve ilâhî olduğunu, onun kullanılışının ise beşerî ve ihtiyarî bulunduğunu söylemiş, Epikuros da konuşmanın insanda görme ve işitme gibi, istek dışı işleyen bir meleke olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre insan, şuuruna giren şeylere bir isim takmak suretiyle bunları zaptetmek kabiliyetine sahiptir. Böylece Epikuros, mücerred ve sembollerle düşünmenin de bir çeşit târifini yapmaktadır.

Romalıların dil hakkındaki görüşleri de Aristo ve Epikuros'un belirttiği antik Yunan görüşüne benzemektedir. Lucretius Carus'a göre insanları çeşitli sesler çıkararak konuşmaya sevk eden tabiattır. Eşyaların isimleri ise ihtiyaçtan doğar. Horatius, insanların arz yüzeyine ilk yayıldıkları zaman dilsiz ve zekâsız bir sürü ha-

linde olduklarına, giderek çeşitli ihtiyaçlarını belirleyen kelimeleri keşfettiklerine ve böylece muayyen bir kültür döneminde dile sahib olduklarına inanır. Romalılar konuşmanın tabiat seslerini taklid ile başladığına ve tesadüflerle geliştiğine kani idiler. Bu görüşle, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insanların farklı diller konuşmasını da izah ediyorlardı.

Hristiyanlıkta dil ile ilgili birinci derecedeki deliller şu şekilde kaydedilmektedir (Ahd-i Atik' den): «Rab Allah topraktan şekillendirdiği sahra hayvanlarının hepsine ve hava kuşlarının cümlesine ne isim koyacağını görmek için onları Âdemin huzuruna getirdi ve Âdem her canlıya ne isim koydu ise ismi o oldu» (Tekvin'ül Mahlûkat. 2. bap / 19 - 20) «Ve Âdem şimdi bu kemiklerimden kemik ve etimden ettir; bu insandan alındığı için ona nisa diye isim kondu dedi» (2. bap/20) «Ve Âdem zevcesine Havvâ ismini söyledi. Zira o hayatta bulunanların cümlesinin validesi oldu» (3. bap/20) «Bütün dünyanın lisanı ve lûgati bir idi... bu sebepten Rabbin orada bütün zeminin lisanını karıştırdığı için şehre Bâbil ismi konuldu» (11. bap/1 - 9).

Elimize intikal eden muharref Kitab-ı Mukaddes nüshalarındaki bu haberlerde mahlûkatın isimlendirilmek üzere Hazret-i Âdem'in huzuruna getirilmesi ve onun tarafından isimlerinin konmuş bulunması gibi temelde hatalı bir durumla karşılaşıyoruz. Gerçek, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmaktadır: (Bakara Sûresi, Âyet 31 - 32).

«Ve Âdem'e her şeyin ismini öğretti, sonra

onları meleklere gösterdi, 'Eğer sözünüzde samimî iseniz bunların isimlerini Bana söyleyin' dedi. Cevap verdiler: 'Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem Bilen'sin, hem Hakîm'sin'...».

Descartes (1596 - 1650), hayvanların işâret kullanma yeteneğine sahip olmamaları sebebiyle otomatik mahlûklar olduğunu, içgüdüleri ile hareket ettiklerini, dili düşüncenin yarattığını, bu sebeple ilk dilin de sadece heyecanı belirleyen çığlıklardan ibaret olmayıp düşüncenin sembolik ifadeleri olduğunu ileri sürmektedir.

De Bresses (1709 - 1777) dilin birtakım sözlü taklidlerle başladığını, daha sonra yavaş yavaş taklidi mümkün olmayan şeylerin de sözlü ifadelerinin bulunduğunu, böylece dillerin meydana geldiğini söylemiştir. Adam Smith (1723 - 1790) evvelâ jestlerle ifade tarzındaki işaret dilinin ortaya çıktığını ve bunun yetersizliği karşısında sözlü dilin geliştiğini kabul eder. Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778) da ilk dilin tabiat seslerinin taklidinden ibaret olduğunu, bunu «artiküle» (mafsallanmış) seslerle meydana gelen konuşmanın takibettiğini, ancak, insanda, konuşmayı sağlıyan bir «meram ifadesi kabiliyetinin» de önceden mevcut olduğunu söylüyor.

Görülüyor ki, batıda, dilin kaynağı hakkındaki görüşler bir taraftan «ilâhî» emir ve bilgilere dayanmakta, diğer taraftan da buna reaksiyon gibi gelişen maddeci, materyalist nazariyeler ortaya atılmış bulunmaktadır. İlâhî kaynaklar da, batılı düşünürün elindeki mevcudu ile, tahrif edilmiş, değiştirilmiş, aslı ortadan kay-

bolmuş Tevrat ve İncil nüshalarından ibaret olduğu için, yukarda bir misâlini verdiğimiz mantıkla bağdaşmıyan hükümlere bağlı kalmaktadır.

Buna karşılık İslâm dininin, Kur'an-ı Kerîme dayalı hükmü çok net, kesin ve aşikârdır:

«Allah, Hazret-i Âdem'e bütün isimleri öğretmiş (Bakara/31) ve insanı yaratarak ona **beyânı** (duygularını ifade edebilmeyi) ilhâm etmiştir (Rahmân/3 - 4).» Dil'in ilk insanla beraber ortaya çıktığını savunan Ernest Renan da «ilk insanın bir devrede konuşmaktan mahrum olduğunu, konuşma yeteneğini daha sonraki bir safhada elde ettiğini düşünmek hayâl mahsûlüdür. İnsan tabiat icabı konuşan bir yaratıktır» demekle bu görüşe yaklaşmaktadır.

Yazık ki, Darwin'in hatalı mantığından kaynaklanan ve «modern ilim» zannedilen birtakım faraziyeler ilk insanı maymundan türetmekte, onu da ormanda, mağara kovuklarında, hayvanlar gibi yaşıyan dilsiz, zekâsız, maymun-insan arası, vahşî yaratıklar halinde görmektedir. Hiçbir tarihî delili olmaksızın, sadece belki de Darwin'in aynaya bakarak kurduğu ve ne olduğu bilinmez birtakım kafataslarını mukayese ederek geliştirdiği bu teori, bizzat insanı aşağıladığı halde sayısız taraftar ve müdafi bulmuştur.

Bu görüşlere göre maymundan insana bir gelişme süreci içinde olan insanın ataları, belli bir ehlîleşme döneminden sonra ayakta durabilmiş, böylece serbest kalan ciğerlerinden çıkacak havayı konuşma için kullanma imkânını ka-

zanmıştır. Martin Lings'in dediği gibi, «Evrim teorisi, artık çobanların inanmadığı ama sürülerin selâmeti bakımından savunmasını sürdürdükleri bir çeşit dogma'dan ibarettir». Evrim teorisi bir taraftan insanlığın ulaşacağı en yüksek gelişme seviyesinin «Batı medeniyeti» olduğu telkiniyle az gelişmiş ülkeler «aydın» larında devamlı bir aşağılık duygusu yaratırken, diğer taraftan da «hayat mücâdelesinde kuvvetli olanın yaşama hakkının mevcut olacağı» fikrini yayarak insanlığı kendi menfaatleri doğrultusunda istismar etme, sömürme yolunu tutmuştur.

İnsanların en üstününün Allah Resûlü, onun çağdaşları ve onu takibedenler olduğu hakkındaki bir tek Hadis-i Şerîf bile, İslâmî açıdan Darwin ve mukallidlerinin ortaya attıkları lineer (doğrusal) tekâmülü reddettirmeye kâfidir. Birtakım yeni keşifleri, teknik buluşlar ve icatların birikimini «insanlığın tekâmülü» gibi göstermeye çalışmak, aslında bu vasıtaları kullanarak, onlara «henüz sahip olmayanları» sömürme gayretlerinden, bir nevi fikir sömürgeciliğinden başka bir şey değildir. Bunu bile bile, göre göre, bizlere asırlarboyu telkin edilen aşağılık duygusu içinde hâlâ kendimizi hayvandan türemiş kabul edeceksek, esasen akılcıların en büyük silâh olarak kullandıkları akla ve mantığa da ihtiyacımız kalmaz.

Dilin türeyişi hakkındaki görüşleri özetleyecek olursak, akılcı teorilerin zamanla iflâs ettiklerini, tabiat seslerini taklid ile başlıyan bir konuşmanın bugünkü seviyesine, mücerred dü-

şünce kademesine ulaşmasının mümkün olamıyacağını kabul zorunda kalırız. Dil, (ister ana dili, isterse sonradan öğrenilen bir yabancı dil olsun) öğrenilirken mücerred semboller delâlet ettikleri şeyle birlikte verilmektedir. Zamanla bu semboller ile onların delâlet ettikleri şeyler arasında bir şartlı refleks bağlantısı kurulur. Artık sadece o sembolün işitilmesi, mesajı alan şahısta, onun delâlet ettiği eşyayı, duyguyu veya bilgiyi aynen idrâk ediyormuş gibi bir duyum meydana getirir.

Bu anlattığımız şekilde konuşmanm öğrenilmesi, talimi, Kur'an-ı Kerîm'de zikredilenlere de tamamen uymaktadır. Yaradan insan'a «beyân» kabiliyetini vermiş (Errahmân/3 - 4), bu kabiliyeti, bu melekeyi haiz insana eşyanın isimlerini öğretmiş (Bakara/31) ve bu suretle konuşma meydana gelmiştir.

Demek oluyor ki, Jean Jacques Rousseau' nun da işâret ettiği gibi, evvelâ «meram ifadesi kabiliyeti» nin, «beyân» melekesinin mevcudiyeti şarttır. Nitekim, beyindeki konuşma ile ilgili özel bölgelerin herhangi bir sebeple harâb olması insanda konuşma kabiliyetini ortadan kaldırmakta, artık o insana hiçbir dil veya yazı öğretilememekte, öğrenmiş oldukları da silinmektedir. Bu temel kabiliyeti haiz ve kendisine Allah'ın öğrettiği «eşyanın isimlerini de bilen» insanoğlu, zamanla bundan çeşitli diller türetmiş, ihtiyaçları genişledikçe yeni yeni kelimeler bulmuş ve dilini zenginleştirmiştir.

Dillerin, içinde yaşadıkları cemiyetle birlikte

gelişip olgunlaştıkları görülmektedir. Böylece her kavim kendi ihtiyaçları doğrultusunda kelimeler icâd etmiştir. Hareketli bir millet olan Türklerin dilinin fiillerden ve fiil çekimlerinden çok zengin olmasına karşılık yerleşik bir kavim olan İngilizlerin dilinde istikbal siygasının bile bulunmaması, dağlık ülkede yaşayan kuzey İtalyalıların dillerinin sesli harflerden, nidâlardan zengin olmasına mukabil İngilizcede «th» gibi, sadece yakından duymakla farkedilebilecek seslerin mevcudiyeti bu yüzdendir. Her dil, kökü bir tek olan bir ağacın gittikçe birbirinden uzaklaşan dalları gibi inkişaf etmiş, ancak, diller karşılıklı kelime alışverişinden de geri kalmamışlardır. İnsan zekâsı yeni fetihler yaptıkça dil de yeni kavramlarla zenginleşmiştir. Göthe'nin dediği gibi, «Bir dilin zenginliği onun içindeki yabancı kelimeleri atması ile değil, onları sindirip kendine maletmesi ile belli olur»... Diller, tıpkı diğer canlı varlıklar gibi, kendilerinde olmayan şeyleri temas ettikleri diğer toplumların dillerinden almakla zenginleşmektedirler.

Ingilizcenin tarihine bakalım. Romalıların Britanya'yı ilk istilâ tarihi olan dördüncü yüzyıl, Lâtince kelimelerin de İngilizceye girmeye başladığı devre işâret eder. Daha sonra Normanlar Fransızcayı getirmişler, Rönesansla Lâtince tekrar itibar kazanmış, bu suretle günümüzün İngilizcesindeki kelimelerin hemen hemen üçte ikisi Lâtin menşeli kelimelerden oluşmuştur. Buna karşılık Fransızlar, «L'anglais, c'est français mal-prononcé» (İngilizce, kötü telâffuz edilmiş bir Fransızcadır) demektedirler. Dünyanın en

saf dillerinden biri olan Arapça'da bile yabancı dillerden girmiş ve «muarreb» (Araplaşmış) birçok kelime mevcuttur.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Türkçe, Orta Asya'dan gelen atalarımızın dili olarak çok zengin fiil çekimleri ihtiva etmesine karşılık mücerret (soyut) mefhumlar bakımından yetersiz kalmakta idi. Anadolu'ya yerleşip imparatorluklar kurduktan sonradır ki, çevremizdeki milletlerin dillerinden ihtiyaç duyulan kelimeler alınmış, Türkçenin kalıbına dökülüp hazmedilerek dilimize mâledilmiştir. Bunların hepsi artık birer «Türkçe kelime» dir. Şimdiden sonra kalkıp da «köşe» nin Farsça olduğunu, «Töre» nin İbrânice olduğunu, «Ev» in Aramî dilinden geldiğini, «Kent» in Sanskritçe olduğunu, «Gök, Alp» kelimelerinin Moğolcadan dilimize girdiği için «Gökalp» isminin Türkçe olmadığını, hele «Kaldırım» ve «Efendi» nin Bizans'dan alınma kelimeler olduğunu, «Hikâye» ve «Örnek» in Ermenice, «Dost» un Farsça olduğunu iddia kâbil mi? Bunları Türkçe değildir diye kalkıp dilimizden söker, atabilir misiniz?

Böylece, konuşulan Türkçede ortalama 15.000 kadar yabancı kelime bulunmaktadır. Bu gerçek bize, bugün konuşulan, yaşayan Türkçenin gene de dünyanın «en saf» dillerinden biri olduğunu açıkça gösterir. Bir mukayese yapmak istersek Roma İmparatorluğunun dili olan ve «saf dil» sanılan, bugün de hemen hemen bütün Avrupa dillerine kaynak teşkil eden Lâtince'deki kelimelerin % 50 sinin Yunan ve Mezopotamya dillerinden türetilmiş olduğunu, İngiliz-

ce'nin içinde % 75 i Fransızca ve Lâtince köklü olmak üzere 90.000 yabancı kelime bulunduğunu, Fransız dilinde «arı Fransızca» olan Gaulois dilinden sadece 22 kelime kaldığını söyleyebiliriz.

Görülüyor ki, diller, muhtemelen hepsi bir temel kökten çıktıktan sonra, giderek birbirlerinden uzaklaşmışlar, dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan insanların ayrı ayrı dilleri olmuş, sonra da bu kavimler, milletler birbirleriyle temas noktalarında dil alışverişi yaparak böylece kavimden kavime, milletten millete bir nevi yumuşak geçiş, bir çeşit kaynaşma meydana gelmiştir.

Tekrar belirtmekte fayda var, önemli olan dillerin farkı, sözlerin ve seslerin başkalığı değil, insanoğlunun meramını mücerret sembollerle anlatabilme kabiliyet ve ihtiyacı içinde yaratılmış olması, böylece **mücerret düşünce seviyesine erişerek «beyan» kudretine sahip bulunmasıdır.** Bu, insan nev'inin ayırd edici ve üstün vasfıdır, başka hiçbir canlıda da yoktur. Bu vasıf onun beyninde özel sinir devreleri ile, yaratılış ânında belirlenmiş, muayyen merkezler halinde şekillenmiş ve bu sinir merkezleri ile konuşma, işitme ve görme organları arasındaki bağlantılar vasıtasiyle de işlerlik kazanmıştır.

Bundan sonraki bölümlerde konuşmanın fiziğini ve konuşmayı gerçekleştiren sinir mekanizmalarını gözden geçireceğiz.

AFAZİ'LER (KONUŞMA BOZUKLUKLARI) VE KONUŞMA İLE İLGİLİ SİNİR SİSTEMİ MEKANİZMALARI

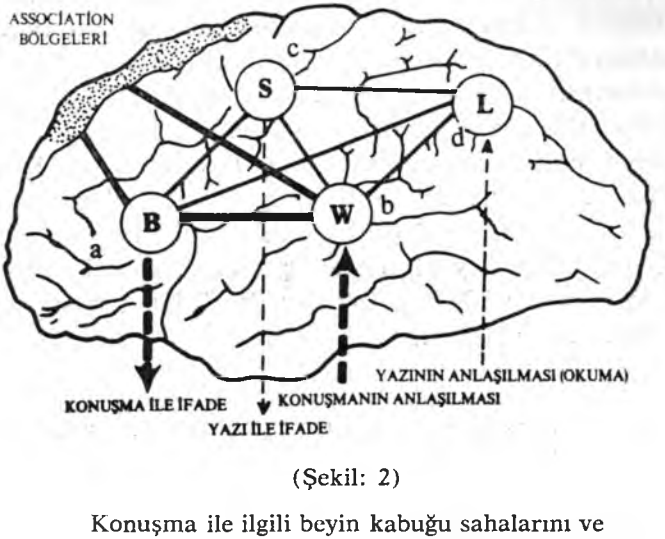
Viyanalı sinir hekimi Franz Joseph Gall, 1805 yılında, bir müşahedesine dayanarak bazı fikirler ileri sürmekte idi. Gall, iyi konuşan ve yaptıkları münâkaşalarda kendisini yenen arkadaşlarının gözlerinin fırlak, göz kapaklarının sarkık olduğuna dikkat etmişti. Ona göre konuşma melekesi ile ilgili beyin kısmı, göz çukurlarının tavanının hemen üstündeki yere isabet etmektedir. Hitabeti kuvvetli olan kimselerde bu bölge fazla gelişmiş olduğundan göz yuvarlakları aşağı doğru basılmakta ve gözler fırlak bir görünüş almaktadır.

Birkaç yıl sonra Marc Dax isimli bir Fransız, o zamanlar dikkati hemen hiç çekmemiş olan bir müşahedesinden bahsetti: Eğer konuşma kusuru gösteren bir hastada ayni zamanda felç de varsa, bu, hemen daima sağ tarafa ait bir felç olmaktadır. Ayni müellif, 1836 da yayınladığı bir makalede, 36 senelik tetkiklerine istinaden, konuşma ile ilgili merkezlerin beynin sol yarısında olduğunu ileri sürmüştür.

Beyindeki konuşma ile ilgili bir merkeze ismini veren Broca, 1861 yılında, konuşma melekesinin beynin sol yarısında ve ön tarafa yakın, «3 üncü frontal gyrus» adı verilen nâhiyede olduğunu isbat etti. Ancak, bundan sonra yapılan araştırmalar beynin başka bölgelerinin hasarında da konuşma bozukluklarının olabileceğini göstermiştir. Breslau'lı Wernicke, 1874 de konuşma kusurunun bir özel şeklini ortaya koydu: Bazı hastalarda kelimelerin telâffuzu mümkün olmakta, ancak söylenen kelimeler, kendi söyledikleri de dahil olmak üzere, anlaşılamamaktadır. Bu suretle biri «motor» (yani konuşamama) diğeri de «sensoriyel» (yani anlayamama) şekilde iki türlü konuşma kusuru (ilmî tâbiriyle afazi) birbirinden ayırd edilmiş oluyordu. Wernicke'nin tarif ettiği, konuşmanın anlaşılması ile ilgili merkez, gene beynin sol yarım küresinde, temporal lob dediğimiz şakak bölgesinin üst taraflarına yerleşmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yapılan araştırmalar konuşma ve konuşmayı anlama hadisesi ile ilgili daha birçok beyin merkez, bölge ve mekanizmasını ortaya koymuş, yazılı dilin anlaşılması ve icrası ile alâkalı «yazı yazamama» (agrafi), «okuyamama» (aleksi), «kelime körlüğü», «kelime sağırlığı» gibi bozuklukları ifade eden kavramlar ve sinir sistemi mekanizmaları da böylelikle nörolojik ilimlere kazandırılmıştır. (Şekil: 2) de konuşma ile ilgili bölgeleri ve bunların teşkil ettiği «Grasset Poligonu» denen şemayı görüyoruz.

Klâsik tarif ve tasniflere göre, sinir siste-

(Şekil: 2)

Konuşma ile ilgili beyin kabuğu sahalarını ve aralarındaki bağlantıları şematize eden «Grasset Poligonu».

B — Broca merkezi, konuşmanın icrasına ait merkez.
L — Okuma ile ilgili bölge.
S — Yazma ile ilgili bölge.
W — Wernicke merkezi, konuşmanın anlaşılmasına ait bölge.

mi ârızasına bağlı şu konuşma bozuklukları gözden geçirilmektedir: (Konuşma kusurunun ilmî tâbiri **«afazi»**, bu bölümde konuşma kusuru yerine kullanılacaktır)

1 — Wernicke afazisi (konuşmanın anlaşılmasının bozulması)

Anlama afazisi veya «sensoriyel afazi» denen bu hastalıkta hasta önünde konuşulanları işitir, lâkin manâsını anlayamaz. Bununla beraber bazen hastalar tek tük kelimeleri de an-

layabilmektedirler. Bunların konuşmaları mümkündür, fakat kendi söylediklerini de anlama kabiliyeti kaybolduğu için söyledikleri sözler kulaklarının tashih ve kontrolüne tâbi tutulamaz. Konuşulanları anlama melekesinin kaybı, mücerret kelimeleri anlama kabiliyetinden en basit sözleri tekrarlıyabilmenin imkânsızlaşmasına kadar muhtelif derecelerde olur. Bulamadığı kelimelerin yerine yanlış birtakım kelimeleri ikâme eder. Bazen geveledigi sözler tamamen manâsız bir hal alır.

2 — Broca afazisi (konuşmanın icrasının bozulması)

Broca'nın «motor afazi» diye târif ettiği bu konuşma kusurunda hasta kendisine söylenenleri anlayabilmekte, fakat ifadeye muktedir olamamaktadır. Tam şekillerinde hastanın kendisini zorladığı mimiklerinden anlaşılır, fakat hiçbir kelime telâffuz edilemez. Kendisine dudak hareketleri öğretilirse ancak onları taklid eder. Bazen heyecanî vasıfta, ânî telâffuzlarla söylenebilen birtakım kelimeler, sesler çıkarılabilir. Hasta konuşamadığını farkederek hiddet buhranlarına kapılır. Bazı komplike fonetik grupları telâffuz edemiyen hasta onların yerine daha basit telâffuzlu kelimeleri ikâme edebilir. Bu suretle bir çeşit çocuk konuşması ortaya çıkar. «Kelime zehirlenmesi» denen tarzda, bir kelimenin arka arkaya birkaç defa tekrarlandığı da görülür.

3 — Tam afazi (konuşmanın anlaşılmasının ve icrasının kaybı)

Beynin daha geniş lezyonlarında yukarda anlatılan iki çeşit konuşma kusuru beraberce bulunabilir. Yani hem sözler anlaşılamaz, hem de ifade edilemez.

Bu üç ana grup dışmda konuşma ile ilgili başka birtakım bozukluklar da vardır. Bunları kısaca şöyle sıralıyabiliriz:

Agrafi: Yazı yazmanın imkânsızlaşmasıdır.

Aleksi: Okuma melekesinin kaybıdır. Hasta zekâca mükemmeldir, bütün söylenenleri de anlar fakat okuduğunu anlamaktan, yazılı metinleri okuma kabiliyetinden mahrum hale gelmiştir. Yazıları anlamadan kopye edebilirse de matbaa harfini el yazısına, el yazısını matbaa harfine çevirmesi mümkün değildir.

Amüzi: Lisan ve müzik kabiliyetleri arasında bir yarıklığın mevcudiyeti neticesinde müzik kabiliyetinin tamamen kaybolması halidir. Şarkı söyleyemez, melodi mırıldanamaz ve müzik dinlemenin ifade ettiği ruhî duyum kaybolur. Ölçü ve ritm kabiliyeti ortadan kalkmıştır. Seslerin yükseklik, frekans ve şiddetleri tefrik ve temyiz edilemez.

Konuyu bitirmeden **«serebral dominans»** adı verilen, beynin bir yarısının diğer yarısına üstünlüğü hadisesinden de kısaca söz etmek gerekiyor. Yaradılış icabı sol beyin yarım küresi «dominant», yani üstün vasıftadır. Böylece ince

hareketlerin icrasından konuşma ve anlamaya kadar belli bazı mücerret ve mükemmelleşmiş davranışlar bu beyin yarım küresi tarafından idâre edilmektedir. Dolayısiyle, sağ elimizi sol elimizden daha kolaylıkla kullanabilir, ancak sağ elimizle yazı yazabilir ve sağ elimizle yemek yeriz. Sağ taraftaki bir felç hadisesi beynin sol yarım küresinin hastalanması sonucu olduğundan, sağ tarafta hareket kaybı umumiyetle konuşma ve yazı yazma melekelerinin de bozulması ile birlikte olur. «Solak» dediğimiz şahıslarda bu yerleşme terstir. Yani, sağ beyin yarım küresi daha üstün vasıftadır. Beyinden çıkan sinirler çaprazlaşarak karşı tarafa geçtiklerinden, solaklarda sağ beyin yarım küresinin üstünlüğü sol elin daha maharetle kullanılması şeklinde kendini gösterir. Tabi'î, bu şahıslarda da sol taraf felçleri konuşma ve yazı kusuru ile birlikte olacaktır. Pek nâdir olarak iki elini de ayni maharetle kullanabilen kişilere raslandığını da belirtelim.

Doğuştan sağ tarafmı kullanan, yani sol beyin yarımküresi dominan olan şahıslar şizofreni denen akıl hastalığına tutulduğu zaman serebral dominans yer değiştirmekte, sağ beyin hemisferi hakim duruma geçmektedir. Bu suretle kelime hayâlleri bozulmakta, mücerret düşünce kabiliyeti ortadan kalkmakta ve konuşma da müşahhas ve hastalıklı bir vasıf almaktadır. Şizofrenik konuşmadan ilerde söz edilecektir.

Gene doğuştan solak, yani sağ hemisferi hakim çocukların terbiye ve zorlamalarla sol el

yerine sağ ellerini kullanır hale getirilmeleri sonucu kekemelik denen konuşma kusurunun ortaya çıktığına dikkati çekelim.

Bütün bu vakıalar dil'in, konuşmanın, birtakım öğrenilmiş sesleri tekrarlamaktan ibaret bir fonksiyon olmadığını, insan beynine yerleşmiş ve doğuştan gelme bir meleke olduğunu ortaya koyduğu gibi, dil ve konuşma üzerinde gelişigüzel operasyonlar yapılamıyacağını da açıkça göstermektedir.

KONUŞMANIN FİZİĞİ

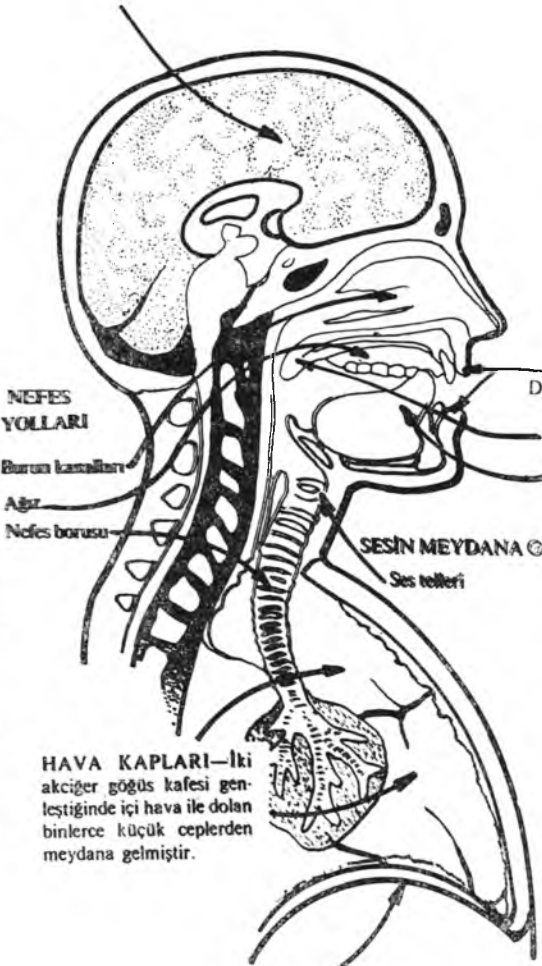
Konuşma, bir şahsın beyninde oluşan birtakım düşüncelerin «kelime örnekleri» tarzında, belli sinir yolları ile gırtlak, dil, damak ve solunum kaslarına intikal etmesi, akciğerlerdeki havanın bu kaslar vasıtasiyle özel bir şekilde titreştirilmesi neticesi meydana gelen hava titreşimlerinin diğer bir şahsın kulağına ve oradan da beynine intikali ile onda ayni kelime hayâllerinin uyanması, netice olarak **düşüncenin intikali** demektir. O halde, konuşma önce psikolojik bir olaydır. Bu psikolojik olay beyinde konuşmanın imâli ile ilgili bölgelerde özel kelime kalıplarına dökülür, bu kalıplar cümleler halinde düzenlenir ve konuşma kaslarına giden sinirlere belli elektrik akımı emirleri tarzında verilir. Bu elektrik akımı (buna fizyolojide «aksiyon akımı» diyoruz) konuşma kaslarına gittiği zaman onlarda, konuşmanın programına uygun kasılmalara sebep olur. Ayni düzenli kasılma solunum kaslarında da gerçekleştirilir. Bu suretle akciğerlerden gırtlağa ve ağız boşluğuna pompalanan hava, sözünü ettiğimiz aksiyon akımına uygun bir şekilde titreşmeye başlar. Bu titreşim dışardaki havaya ses dalgaları şeklinde intikal eder. Ses

dalgaları o konuşmayı dinleyen şahsın kulağına geldiği zaman kulak zarını, ortakulakdaki kemikçikleri ve içkulak zarını titreştirecek, içkulaktaki sıvı aracılığı ile içkulağın hassas sinir uçlarına intikal ederek işitme siniri boyunca muhatabın beynine akıp giden elektrik akımına dönüştürecektir. Bu elektrik akımı (aksiyon akımı) dinleyicinin beyninde, konuşmanın anlaşılması ile ilgili merkezlere vardığı zaman oradaki uygun kelime hayallerini uyandıracak ve nihayet dinleyende bir psikolojik reaksiyona sebep olacaktır.

Demek oluyor ki, konuşma, psikolojik bir hadisenin elektrik ve mekanik titreşimlerden ibaret fizik değişikliklere dönüşmesi yoliyle naklinden ibaret bir olaydır. Bu suretle konuşmada beynin olduğu kadar gırtlağın, dilin, damağın ve dudakların da fonksiyonu ve rolü vardır. (Şekil: 3).

Konuşma dediğimiz sesli mesajın alıcıda ayni psikolojik reaksiyonu doğurabilmesi için konuşanın beynindeki kelime kalıplarının dinleyenin beyninde de bulunması gerektiğine ayrıca işaret etmeliyiz. Hem konuşan, hem de dinleyenin ayni dili bilmeleri konuşmanın anlaşılması için temel şarttır. Ancak, bazı özel hallerde, özel bazı konuşma, haberleşme sistemlerinde, bir dil bilgisine ihtiyaç olmaz. Bu, heyecanı ifade eden seslerin çıkarılması gibi «lisana ihtiyaç göstermiyen» konuşmalarla işaretlerle anlaşma demek olan «sözsüz konuşma» halleridir. Sözlü dil ile ilgili diğer konulara girmeden önce «sözsüz konuşma» yı kısaca gözden geçirmekte fayda vardır.

SESİN MENŞEİ—Beyinin bir bölgesinden boğaz, göğüs ve ağız adaleleri istikametine bir nevi elektrik akımı gönderilmiştir.

HAVA KAPLARI—İki akciğer göğüs kafesi genleştiğinde içi hava ile dolan binlerce küçük ceplerden meydana gelmiştir.

HAVANIN HAREKETİ—Diyafram adalesi yukarı doğru kasıldığında göğüs havayı dışarı doğru (atan) bir körük vazifesi görür. Diyafram ilk halini aldığı zaman hava göğüsten içeri girer.

(Şekil: 3)
Konuşma ile ilgili organlar

SÖZSÜZ KONUŞMA

Sağır, dilsiz ve kör Hélène Keller'in hikâyesini bugün herkes bilmektedir. Hélène Keller 19 aylıkken sağır ve kör olmuştur. Böylece sözlü konuşma ile ilgili bütün pencereleri kapanmış, konuşma öğrenmesi, diğer kimselerle bu yolla irtibat kurması imkânsız hale gelmiştir. Hélène'in eğitimini üstlenen sabırlı bir öğretmen bir gün 7 yaşındaki sağır-dilsiz-kör küçüğün elini tutar ve avucunun içine, başka başka noktalara dokunmaya başlar. Hélène kendisine bir mesaj gönderilmek istendiğini anlıyacak ve bu dokunmalara ayni şekilde cevap vermeye başlıyacaktır. Artık öğretici ile öğrenici arasında haberleşme, komünikasyon kurulmuştur. Hélène, bir müddet sonra bu farklı mesajların manâlarını idrâk edecek, anlıyacak yeteneği elde eder. Eşyaların, kendisini çevreliyen, göremediği, işitemediği, fakat dokunabildiği dünyada bulunan şeylerin birer **«ismi»** olduğunu Hélène, bu suretle öğrenir. Artık Hélène'in de bir **«dil»** i vardır. Önceleri sadece «dokunma» işaretlerinden ibaret olan bu dil giderek, sabırlı bir çalışma ile geliştirilmiş, Hélène, herkes gibi kelimeleri öğ-

renmiş, özel bir daktilo makinesi ile kitaplar yazmış, karanlık ve sessiz dünyasını başkalarına tanıtmayı da başarabilmiştir.

Ellerimizle yaptığımız işâretler, tıpkı Hélène Keller'in dokunmadan ibâret lisanı gibi, kelimelere bağlı olmayan ayrı bir lisan, bir dil meydana getirmektedir. Trafik polisinin elini kaldırarak dur işareti vermesi, birisine elimizi sallıyarak gelmesini söylememiz, parmağımızı ağzımıza götürüp «sus» işâreti yapmamız bu sözsüz dilin kelimelerine misâller teşkil eder. Medenî dünyada yaşıyan insanlar karşılaştıkları zaman el sıkışırlar. Çinliler birbirlerinin ellerini sıkmak yerine kendi ellerini sıkarlar, Araplar da sağ ellerini göğüslerine bastırarak karşılarındakini selâmlarlar. Laponlar birbirlerine burunlarını sürtmekte, askerler ellerini şapka viziyerlerine dokundurarak selâm vermektedirler. Karşısındakine selâm, sevgi ve saygısını ifade eden bu jestler de ayni şekilde sözsüz dilin birer sembolünden ibârettir.

Sözsüz dil, mimikler, jestler, özel birtakım hareketler, sözlü dile de refakat etmekte, söylenen kelimeleri kuvvetlendirmekte, ifade kabiliyetini kolaylaştırmaktadır. Bu suretle sözsüz dilin kelimeleri olan işâretler sözlü dillerle birlikte ve onunla âhenkli bir şekilde kullanılır. Bazı ruh hastalıklarında bu ikisinin birbirinden ayrıldığı, konuşmanın ya mimik ve jestlerden mahrum veya tamamen yanlış mimik ve jestlerle birlikte yapıldığı dikkati çeker. Bunlardan konuşma patolojisinde ayrıca söz edeceğiz.

YAZILI DİL

Sözlü dil, yazılı dille sıkı sıkıya bağlantılıdır, ayni tekâmül safhalarını gösterir ve ayni tarzda müşahhas'dan mücerred'e doğru bir inkişaf takibeder. Sözlü dilin karşı karşıya bulunan kişilerin arasındaki haber intikalini sağlaması ve jestler, mimikler gibi birtakım yan elemanlarla da kuvvetlendirilebilmesine mukabil yazılı dilin uzak haberleşmeyi, birbirini görmeyen, hattâ hiç tanımayan kişiler arasında mesaj alışverişini sağladığı ve kalıcı vasıfta olduğu göz önüne alınırsa yazılı dilin daha yüksek seviyede bir tecrid (abstraction - soyutlama) gerektirdiği anlaşılır.

Diğer taraftan, yazılı dil de, tıpkı sözlü dil gibi, merkezî sinir sisteminde, beyinde özel birtakım merkezlere ihtiyaç gösterir. O halde, sözlü dil için bahsettiğimiz «beyan kabiliyeti» temel şartı yazılı dil için de geçerlidir. Elbette, bu merkezlerin kaybı veya tahribi, yazılı dilin de kaybına, yazı yazamamaya ve okuyamamaya yol açar. Gene sözlü dil için belirttiğimiz mesaj taşınması zinciri burada da vârittir. Şöyle ki, evvelâ beyinde bir fikir teşekkül eder. Bu-

nun yazı ile ifadesi için yazı yazma merkezlerinde icabeden yazı örnekleri, grafik örneklerin hayâlleri teşkil edilir. Burada çıkan emirler, hareket ettiren, motor sinirler vasıtasiyle kolumuzdaki ve elimizdeki kaslara gider. Demek ki, önce bir psikolojik olay, yazı yazma fikri, daha sonra sinirler boyunca nakledilen elektrik akımına dönüştürülmektedir. Ellerin yazı yazarken yaptığı hareketler bir taraftan derin duyarlık sistemi ile, diğer yandan da gözlerimizle kontrol edilmekte, gerekli düzeltmeler yapılmaktadır. Bu suretle işin içine optik uyaranlar da girmiş olur. Yazılı metin muhatabına erişinceye kadar bu şekilde saklanabilme kabiliyetini taşımaktadır.

Muhatab yazılı metni, meselâ bir mektubu, bir kitabı veya yazılı bir emri alınca bunu gözleri ile görecektir. Yani mesaj, evvelâ bir ışık tenbihi halinde organizma tarafından alınacaktır. Bundan sonraki gidişi sözlü konuşmanın anlaşılmasına ve idrâkine benzer. Göz sinirlerinden bir elektrik akımı halinde beynin özel merkezlerine ulaşan tenbihler burada, evvelden mevcut örneklerle karşılaştırılacak, tanınacak, anlaşılacak ve böylece bir psikolojik vetîre halini alacaktır.

Yazı, tarih boyunca müşahhas'dan mücerred'e doğru bir inkişaf gösterir. İlk insan meramını, olayları ve eşyayı aynen resmederek ifade etmiştir. (Şekil: 4) de tarih öncesi dönemine ait bir mağarada bulunan bir duvar resmini görmekteyiz. Bu resimde bir av hayvanının avlanma sahnesi, avcılar, av köpeği, yaralanmış ve-

(Şekil: 4)

Bir tarih öncesi mağarada bulunan av sahnesini gösterir resim.

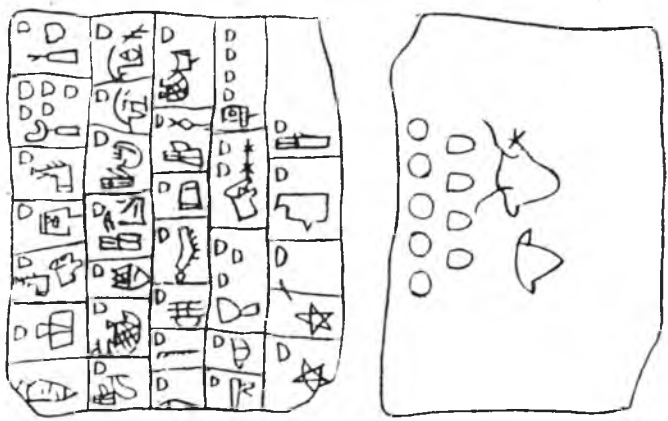
ya ölmüş bir avcı, yay ve ok gibi av silâhları açıkça görülmektedir. Bu çeşit resimlerle gerçekleştirilen yazının özelliği, dil ve yazı bilmeye ihtiyaç göstermeksizin herkes tarafından okunup anlaşılabilmesidir.

Zamanla insanlar rakkamları da keşfettiler, artık eşyayı sayı ile ifade edebiliyorlardı. Rakkamları gösterebilmek için önlerinde canlı bir hesap makinesi de mevcuttu: El ve ayak parmakları. İki elde 10, iki ayakta 10, toplam 20 parmak ilk insanların 20 ile sınırlanan sayma kabiliyetini vermişti. Sümerlilerin, Meksika ve Guatemala'da yaşıyan Kızılderililerin yirmili esasa göre sayı saydıkları, diğer rakkamları yirminin katları olarak ifade ettikleri bilinmektedir. Peru'nun Kızılderilileri ve Asya'da yaşıyan ilk insanlar el ve ayak parmakları ile sayılan sayıları bir çeşit yazıya geçirmeyi başardılar: İplere atılan düğümlerle rakkamları ifade ettiler (Şekil: 5). Bu suretle rakkam ve hesaplamanın

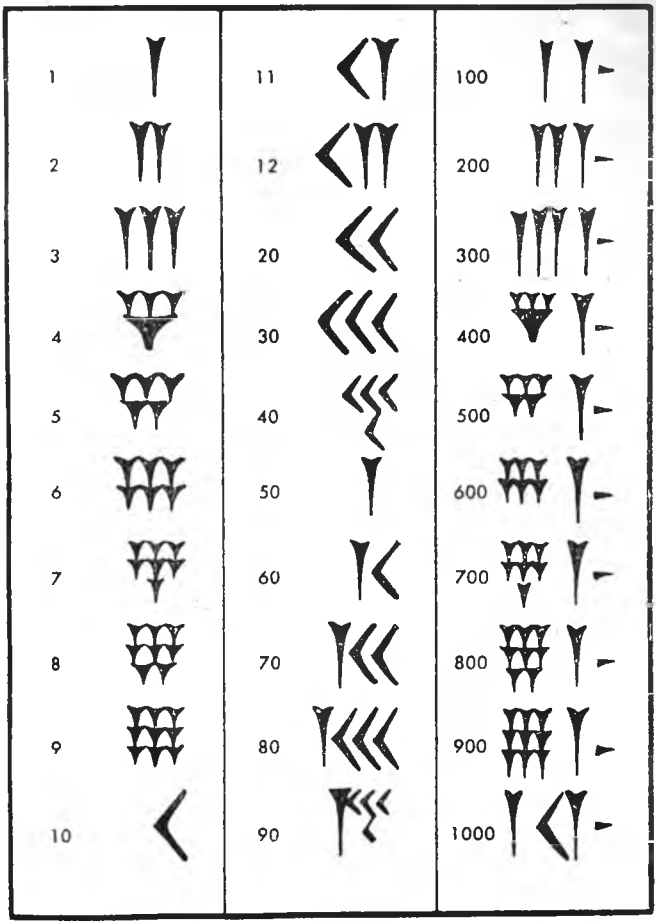
da yazılı dili teşekkül etmiş oldu. (Şekil: 6) da 5.000 sene öncesinden kalma bir Sümer tabletinde o zamanın muhasebe kayıtları görülmektedir. Sümerlilerin rakkam yazışı (Şekil: 7) de 1'den 1000'e kadar gösterilmiştir.

(Şekil: 5)
Perulların düğümlerle hesaplama usûlü.

(Şekil: 6)
5000 sene evveline ait bir Sümer tabletinde hesaplar

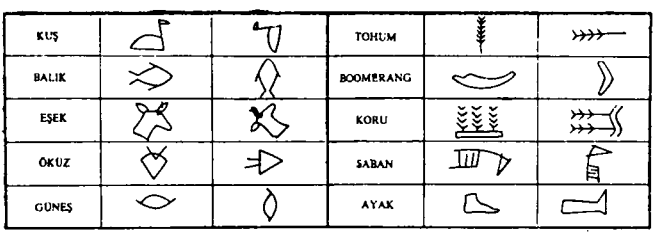

(Şekil: 7)
Sümer rakkamları

Sümerlilerin rakkam yazış şekli ile Romen rakkamları arasında, görüldüğü gibi, büyük bir benzerlik vardır. Her ikisi de «parmak hesabı»ndan kaynaklanmaktadırlar. Bu, müşahhas rak-

kam yazısıdır. «Bir», bir tane çubuk ile, «iki» iki tane çubuk ile, «5» beş çubuk ile gösterilir. Rakkam yazmada bu safha, müşahhas, resimlerle ifade edilen yazı safhasına tekabül eder. (Şekil: 9) da görüldüğü gibi, o çağlarda Sümerliler bir balığı ifade edebilmek için balık resmi, kuşu anlatabilmek için ise kuş resmi yapmaktadırlar.

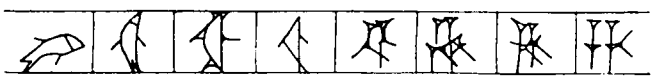
Ancak, dikkat edilirse bu dönemde, yazı yazmada gitikçe resimlerin ayrıntılarından sıyrılabilindiği, nisbeten mücerred mahiyette desenler çizildiği görülecektir. Meselâ «öküz» yazmak isteyen Sümerli öküzün başı ile iki boynuzunu çizgi halinde göstermektedir. Buna yazıda «stilizasyon dönemi» adı verilir. İlk insanın mağara duvarına çizdiği öküz resmi ile Sümerlinin yazısındaki öküz resmi arasındaki fark, birincisinin henüz teferrüattan kurtulamamış olması, mağara adamının duvara karşısında gördüğü öküzü bütünü ile resmetmesi, Sümerlinin ise daha gelişmiş ve mücerrede yakm bir ifade tarzına kavuşmasıdır (Şekil: 8).

(Şekil: 8)

Sümer yazısından örnekler.

Sümerliler stilizasyonu daha da ilerleterek «çivi yazısı» dediğimiz yazıyı bulmuşlardır. Artık çeşitli eşya ve olayları ifade eden çizgiler tabletler üzerine çivilerle çizilmekte, bunların asılları ile bağlantısı ise ancak bu yazıyı bilenler tarafmdan keşfedilebilmekte idi. (Şekil: 9) da «balık» kelimesinin yazılmasının geçirdiği safhaları görüyoruz. Burada iğri çizgilerin yerini düz hatların aldığı da dikkati çeker.

(Şekil: 9)
«Balık» kelimesinin yazılmasının geçirdiği tekâmül safhaları

Birtakım mücerret mefhumları da bu işâretlerle yazmak yoluna gidilmiştir. Meselâ Sümer dilinde «balık» karşılığı «ha» dır. «Ha» kelimesi ayni zamanda «kudret» anlamına da gelmektedir. O halde bir cümle içinde balık işâreti, sözün gelişine göre «balık» veya «kudret» anlamını taşımaktadır.

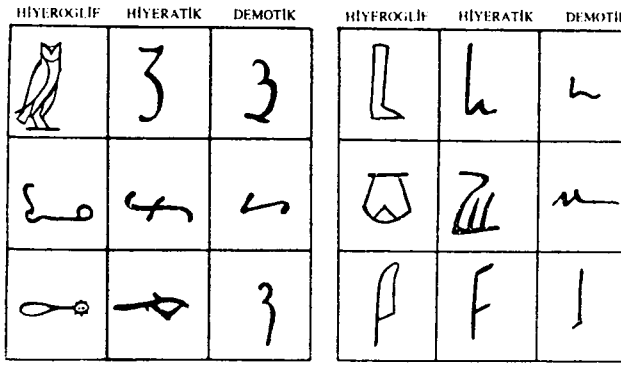
Eski Mısır'da papirüs kâğıtları üzerine Sümerlilerinkine benzer stilize şekillerle yazı yazılmıştır. Buna Mısırlılar «Hiyeroglif» diyorlardı. Rahipler tarafından kullanılan hiyeroglif «mukaddes çizgiler» anlamına gelen bir kelimedir. (Şekil: 10) da hiyeroglif yazısına ait bazı örnekler görülmektedir.

Görüldüğü gibi, hiyeroglif şekillerini resmetmek oldukça güçtür. Bunlar henüz teferrüattan

(Şekil: 10)
Hiyeroglif yazısından örnekler

kurtulamamış, mücerred hale tam olarak gelmemiş birtakım stilize resimlerdir. Zamanla bundan «hiyeratik yazı» (mukaddes yazı) meydana gelmiştir. Hiyeratik yazı da daha stilize edilmiş ve «alelade insanların yazısı» anlamına «demotik yazı» ortaya çıkmıştır. (Şekil: 11) de hiyeroglif, hiyeratik ve demotik yazıya ait şekiller mukayeseli olarak görülmektedir.

(Şekil: 11)
Hiyeroglif, hiyeratik ve demotik yazıların karşılaştırılması.

Objelerin stilize şekillerle ifadesi, bir tek bu tarzdaki figürle bir kelimenin, bazen bir cümlenin ifadesine götürmüş, böylece «ideogram» de-

(Şekil: 12)
Çin yazısından bir örnek. Solda resim, ortada onun stilize edilişi ve sağda da ideogram haline gelişi gösterilmiştir.

nen yazı tarzı ortaya çıkmıştır. Günümüzde uzakdoğu ülkelerinde, özellikle Çin'de bu ideogram yazısı kullanılmaktadır. (Şekil: 12) de Çinlilerin bir atasözünün ideogramla yazılışını görüyoruz. «Kuyuda oturan sadece gökten başka bir şey görmez» atasözü, «oturmak», «kuyu», «görmek», «gök» ifade eden ve stilize resimlerden ibaret olan ideogramlarm yanyana getirilmesiyle yazılmıştır.

Bugün ideogramlardan ibaret Çin alfabesi o kadar karışık ve çok şekli ihtiva eder ki, basit bir metni okuyabilmek için, herbiri 2 ilâ 30 çizgiden meydana gelmiş 3.500 şekli ezberlemek, tanıyabilmek gerekmektedir. Üniversite seviyesinde bir öğrenim böyle 5-6 bin ideogramın bilinmesine ihtiyaç gösterir.

Yazıda en büyük gelişme sesli harflerin bulunması ile olmuştur. Bu suretle mücerret yazıya geçilmiş, artık resim ve stilize şekiller yerine muhtelif sesleri ifade eden mücerred semboller kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bunların menşeini araştırırsak gene iptidaî stilize şekilleri bulmak kabildir. Meselâ, eski Mısır dilinde öküz «alef» kelimesiyle söylenmekte idi. Gerek Sümerlilerin çivi yazısında ve gerekse hiyeroglifde resmedilen öküz şeklinden «a» sesini veren harf türetilmiştir. Buna Yunanlılar «alfa», Araplar «elif», Lâtinler ise «a» demektedirler. «B» harfi, iki gözlü bir evi ifade eden ve eski Mısır dilinde «Beth» denen kelimenin ilk sesinden, «H» harfi ise, daha önce de gösterdiğimiz gibi, Sümerlilerin «balık» ve «kudret» anlamına kullanılan «ha» işâretinden meydana getirilmiş-

tir. Ancak bugün, kullanılan bütün harfler başlıbaşına birer manâyı değil, sadece belli sesleri veya o sesleri birleştiren sessiz harfleri ifade etmektedirler. Böylece, asıl çıkış noktaları, menşeleri olan şekillerden veya stilize resimlerden tamamen kopmuş mücerret birtakım işâretler mahiyetini kazanmışlardır.

Görüldüğü gibi, yazı da, konuşma gibi, mücerred düşüncenin, tecrid kabiliyetinin bir mahsûlüdür ve başta söylediğimiz üzere, insanda evvelâ «beyan ihtiyacının ve yeteneğinin» bulunmasına bağlı olarak gelişmiştir. İlk yazının müşahhas resimlerden ibaret bulunması veya milyonlarca yıl önce yaşamış bulunan atalarımızın daha az kelime ihtiva eden dillerinin olması onlarda bu «beyan kabiliyetinin» mevcut olmadığına delâlet etmez. Aksine, bu ihtiyaç, bu kabiliyet, beyinde böyle merkezlerin esasen mevcut bulunması ve insanla beraber yaratılmış olması iledir ki, yüzlerce yüzyıl boyunca insan düşüncesinin ve ona bağlı olarak yazılı ve sözlü dilinin gelişmesine yol açmıştır.

«Rahmân olan Allah insanı yaratmış, ona beyan kabiliyetini vermiş, Kur'an'ı öğretmiştir.» (Er-Rahmân / 1-4).

ŞARTLI REFLEKSLER VE BİR ŞARTLI REKLEKS ÖRNEĞİ OLARAK «KONUŞMA» NIN ETÜDÜ

Lâtince «aksetme, yansıma» manâsına gelen **refleks** terimini ilk defa René Descartes kullanmıştır. Descartes refleks tâbiriyle «insanlardaki iradeli, mantıklı ve ruhî melekelere dayanan faaliyete karşılık hayvanlarda görülen otomatik, sinirlerle ilgili ve ruhsuz aktiviteyi» kastettiğini söylüyordu. Bugün refleks deyince, bir duyu organından alınan mesajın merkezî sinir sistemine götürülmesi, orada buna uygun cevabın istihsali ve bu cevapla ilgili emrin muhitteki icra organına, meselâ adalelere intikali neticesi duyu organından gelen mesaja, tenbihe bir reaksiyonun verilmesi anlaşılır. Meselâ, yolda yürürken ayağımıza bir çivi batsa, derimizdeki duyu organları bu çivinin yaptığı tahrişi haber alır, sinir sistemi ile bu haber omurilikdeki merkezlere götürülür, oradan ayağımızı çivinin olduğu yerden çekmemiz gerektiği yolundaki emir gene sinirlerle bu işi yaptıracak adalelere intikal eder ve ayağımız çivinin bulunduğu tehlikeli, zararlı yerden çekilir. Gözümüze fazla ışık geldiği zaman

gözbebeklerimizin daralması, limon yediğimiz zaman ağzımızın sulanması hep böyle refleks cevaplardır. Reflekslerin belirli özelliği, dışardan gelen tehlikeli uyaranlara karşı koruyucu reaksiyonlar mahiyetinde olmaları, sinir sisteminin doğuştan belirli birtakım bağlantıları üzerinden işlemeleri, öğrenme, tecrübe, bilgi gibi sonradan kazanılmış şeylerle ilgili olmamalarıdır.

Birtakım ilkel canlıların bütün hayatî faaliyetleri reflekslerden ibarettir. Bunlarda öğrenme, tecrübe veya zaman geçmesi ile reaksiyonlar hiçbir değişikliğe uğramazlar ve binlerce sene evvelki ataları ayni tenbih karşısında ne cevap veriyorsa bugünkü nesilleri de ayni cevabı verirler.

Bir kademe daha yükseldiğimiz zaman, beyin kabuğu teşekkül etmiş hayvan seviyesinde, canlıların birtakım cevaplarının zamanla değiştiğini, yaşama ve tecrübe ile ayni tenbih karşısında farklı fertlerin farklı reaksiyonlar verdiklerini görmekteyiz.

Artık kayıtsız ve şartsız, ayni şekilde, değişmeyen cevap örnekleri halinde meydana gelen refleks faaliyetin yanında, **birtakım dış şartlara bağlı olarak değişebilen reaksiyonlar** söz konusu olmaktadır.

Organizmayı ruhî ve bedenî fonksiyonları ile bir bütün olarak ele alan ve, merkezî sinir sisteminin bütün faaliyetlerini düzenlediği iddia edilen üst seviyelerin çalışma kaidelerini ortaya koyan **Şartlı Refleks Teorisi**'nin kurucusu Rus biyologu İ.P. Pavlov'dur. Şartlı refleksi şart-

sız refleksden ayıran özellik, onun değişebilir, dinamik bir reaksiyon örneği olması ve işleyebilmesi için beyin kabuğuna ihtiyaç göstermesidir.

Şartsız reflekslerde beyin kabuğunun altında, omurilik seviyesine kadar uzanan merkezi sinir sistemi teşekkülleri üzerinden bağlanan ve değişmeyen sinir devreleri vardır. Ayağımızın altına batan çivinin tahriş ettiği derideki duyu organları ile omurilik merkezleri ve ayağın oradan çekilmesine sebep olan kaslar arasında bu çeşit, sâbit, belirli bağlantılar mevcuttur. Halbuki **şartlı refleksin bağlantıları** beyin kabuğu üzerinden işlemekte ve çeşitli şartlara göre değiştirilebilmekte, çözülüp yeniden kurulması kabil olmaktadır.

Pavlov'un klâsik tecrübesini tekrarlıyalım: Deney hayvanı olarak bir köpek alalım. Köpeğin kulağının dibinde bir zil çalınsın. İlk defa bu sesi duyan hayvan başını, gözlerini, kulaklarını sesin geldiği tarafa çevirir ve ne olduğunu araştırır. Buna «nedir?» reaksiyonu diyoruz. Zil sesi birkaç defa tekrarlanır ve arkasından hayvan için önemi olan bir hadise zuhur etmezse bir müddet sonra köpeğin ayni zil sesine kayıtsız kaldığı, başını bile çevirmediği dikkati çeker.

Ayni köpeğe bir besin, meselâ et verelim. Eti gören ve koklayan köpek yalanmaya başlıyacak, salya ifrazı, mide-barsak sisteminin faaliyeti ve salgıları artacaktır. Bu, besine karşı gösterilen ve şarta bağlı olmayan, **şartsız** bir

refleksdir. Köpeğimizin yüzyıllarca önceki ataları da ayni et karşısında yalanmakta, ağızları sulanmakta idi; yüzyıllarca sonraki çocukları, yavruları da ayni şeyi yapacaktır. Yani, ağız, dil ve burundaki koku ve tadla ilgili duyu organları ile mide-barsak sisteminin ifraz bezleri ve adaleleri arasmda, beyin kabuğuna ihtiyaç göstermiyen ve refleks cevabın verilmesine yol açan bir bağlantı mevcuttur.

Bu iki hadiseyi, yani zil çalınmasını ve besin verilmesini kombine eden, peş peşe meydana getiren Pavlov şu garip olayı müşahede etmiştir: Hayvanm kulağında zil çalmır ve akabinde gıda verilir ve bu hal birkaç defa tekrarlanırsa artık gıda verilmese de ayni zilin çalınması, tıpkı besin alıyormuş gibi, ağız sulanmasına, mide-barsak faaliyetinin hızlanmasına, yalanma ve yutkunma hareketlerine sebep olmaktadır.

Demek oluyor ki, kulağımızdaki, zil sesini alan duyu organları ile mide - barsak sistemimizi çalıştıran sinir sistemi arasında, bu deneyler sonunda, bir **«geçici bağlantı»** kurulmuştur. Kulaktan gelen intibalar bu geçici bağlantı yolu ile hazım sistemine atlamakta ve zil sesi besin gibi cevap uyandırmaktadır. «Geçici bağlantı» dedik, zira zil sesi birçok defa tekrarlanır ve besin verilmezse şartlı refleksin **söndüğü**, artık bu zil sesine karşı kayıtsız kalındığı görülür. «Beyin kabuğuna gerek vardır» dedik, çünkü, beyin kabuğu çıkarılmış hayvanlarda şartlı refleksler kurulamamakta, kurulmuş olan-

ları da bu ameliye sonunda kaybolmakta, sönüp gitmektedir.

Hayatımızda şartlı refleks örnekleri sayılamıyacak kadar çoktur. Bir nakil vasıtasına binerken korkmamız, belli bir besini aldığımız zaman, hiç de görünürde bir sebebi yokken midemizin bulanması gibi olaylardan ninni duyunca uyumamıza kadar hepsi birer şartlı reflekstir.

Şartlı refleksler, şartsız reflekslerin de mevcut olduğu organizma içinde daha yüksek seviyede ve dinamik cevapların elde edilebilmesi için gereklidir.

Dış dünyadaki çeşitli olay ve eşyaların tesirleri beyin korteksine, dışarıya açılan duyu organlarımız, alıcı cihazlarımız (reseptörler) ile ulaşmaktadır. Hayvanlarda bu işaret sistemi sadece müşahhas işaretlerden kurulmuştur. Alıcı organlara, reseptörlere doğrudan doğruya tesir eden uyaranlar beyin kabuğunu tesiri altına almakta ve böylece bir şartlı refleks meydana gelmektedir. Şartsız refleksler de gene ayni şekilde, daha aşağı seviyedeki merkezlerden, fakat müşahhas işâretler tesiri altında uyandırılırlar. Gıda tenbihinin mide-barsak hareketlerine, hazım faaliyetine sebep olması şartsız refleksi ile, zil sesi - gıda münâsebetleri içinde kurulmuş şartlı refleksdeki zil sesi - hazım faaliyeti reaksiyonu gibi. Buna Pavlov «**birinci işaretleşme sistemi**» adını vermiştir.

Fakat, konuşma organlarından kaynaklanan ve tamamen mücerred, sembolik mahiyetteki

birtakım dış uyaranlar da şartlı refleks tipinde cevaplara yol açabilmektedir. Belli bir kelimenin insana söylenmesi ve arkasından, (tıpkı köpekte şartlı refleksin teşekkülü gibi) bir diğer müşahhas uyaranın verilmesi sonucunda o mücerret, sözlü tenbih ile meydana gelecek cevabı birbirine bağlayan bir şartlı refleks kurulabilmektedir. «Limon» kelimesi Türkçe bilmeyen bir insan için bir şartlı refleks tenbihi değildir. Ancak, Türkçe biliyor ve «limon» meyvasını tanıyorsa o zaman bu kelime ile tükürük ifrazı arasında bir şartlı refleks bağlantısı kurulabilir demektir. «Limon» kelimesini duyan adamın ağzı sulanır. Böylece, mücerred birtakım işaretler müşahhas işaretlerin yerini almakta, **«işaretlerin işaretlerinden kurulu»** bir şartlı refleks sistemi ile konuşan canlıların, yani insanların birbiriyle haberleşmesi mümkün olabilmektedir. Pavlov buna **«ikinci işaretleşme sistemi»** demiş ve **konuşma**'yı, **dil**'i bu tarzda bir şartlı refleks hadisesi olarak görmüştür.

Pavlov okuluna göre ikinci işaretleşme sisteminin, konuşmanın kuruluşunda konuşma organları birinci derecede rol oynar. Hece ve kelimelerin söylenmesi, dil, dudak, yanak, boğaz, gırtlak'daki konuşma adalelerinde mevcut alıcı organları uyarmakta, buradan kalkan tenbihler beyin korteksindeki, beyin kabuğundaki hücrelere götürülmektedir. Zamanla beyinde, bu hücrelerde doğan bir tenbih ayni adalelerde faaliyete sebep olarak konuşma sağlanmaktadır. Konuşmanın ses halinde işitilmesi de ayni şekilde beyin kabuğundaki belirli hücrelerde uyarılma-

ya sebep olur. Demek oluyor ki, bu hücrelere, ister ses yolu ile, ister konuşma yolu ile ve isterse bizatihî beyin kabuğundan doğan bir tenbihle, yani düşünce yolu ile olsun, bir uyarılma geldiğinde, uyaranın tamamen mücerred vasıfta olmasına karşılık, tıpkı o kelimenin temsil ettiği obje görülüyor, koklanıyor, tadılıyor gibi reaksiyonlar doğmaktadır. Bu şekilde **kelimeler**, şartlı geçici bağlantıların kurulması prensibine bağlı olarak, **delâlet ettikleri objelerin işareti haline dönüşürler.**

İkinci yaşın sonuna doğru çocuğun kullandığı kelimelerin sayısı 200 civarındadır. Kelimeler arasında gramer bağlantıları kurma ve cümle yapma kabiliyeti bu yaşta başlar. Beyin kabuğu artık gelişmiş, çeşitli eşyayı ve olayları, fenomenleri işaretlendiren hece ve kelimelerin birbirine bağlanması, bir sentez meydana getirilmesi kabiliyeti kazanılmıştır.

Pavlov okuluna göre ikinci işaretleşme sisteminin bütün faaliyeti, sesli işaretlere karşı kurulan konuşma şartlı reflekslerinde kendini göstermektedir. Pavlov bu konuda şöyle diyor: «**Söz, bütün diğerleri gibi bir şartlı uyarandır. Ancak, gerek kalite ve gerekse sayı bakımından onlardan farklılık arzeder.**» Fert, hayatı boyunca, beyin kabuğuna gelen iç ve dış uyaranlar arasında bağlantılar kurmaktadır. Sözler bunların hepsinin işâreti haline gelebilmekte, böylece, tek başına, onların organizmada uyandırdığı reaksiyonları uyandırabilmektedir.

Dikkat edilirse, şartlı refleks okulu da dü-

şünce ile dil arasındaki yakın münâsebeti görmüş, düşüncenin dille, sözlerle şekillendiğine dikkati çekmiştir. O halde, şartlı refleks uyaranının, yani **sözlerin, kelimelerin değiştirilmesi ile insanın düşünce sistemi yeniden inşa edilebilmektedir.**

Pavlov okulunun gözünden kaçan nokta, insandaki tecrid (abstraction - soyutlama) faaliyetidir. Şartlı refleks köpekte de vardır ama köpek konuşamaz, köpek düşünemez. Maymunun beyninde insan beyninden çok daha fazla hücre vardır ama maymun da konuşamamakta, ancak basit birtakım hareketleri taklidî öğrenebilmektedir.

İşte, maddeci okulun, Pavlov'cuların, refleksologların kabul edemedikleri, görmezlikten geldikleri bu tecrid kabiliyetinin neticesi olan yüksek seviyeli, öğrenme, bilgi, düşünce, inanış, terbiye, v.s. ile ilgili cevaplara «**davranış**» adı verilir. İnsanoğlu, şartsız reflekslerin, şartlı reflekslerin ve mücerred davranışm bir halitası olan cevaplar verebilmekte, dış dünya ile bu suretle bağlantı kurabilmektedir. Davranışlar, daha doğrusu mücerred davranışlar, mücerred düşünce, şartlı refleksin üstünde ve sadece insana has bir fonksiyondur. Bunu ayrı bir bölümde inceliyeceğiz.

Bugün çok sözü edilen «**beyin yıkama, şartlandırma**» hadiseleri Pavlov okulunun metodlarına dayanır. Beyin yıkama, Pavlov'un köpeği gibi mükâfatlandırma-cezalandırma, dilini değiştirme, inançlarını karmakarışık etme sonun-

da insanlardaki birtakım evvelden kurulmuş şartlı reflekslerin silinmesi ve onun yerine belli bir sistem içindeki yeni bir şartlı refleks manzumesinin inşası neticesini vermektedir.

Refleks okulu «**serbest irade**» yi de reddetmektedir. Bizim kendi irademizle yaptığımızı zannettiğimiz seçimlerin aslında tamamen birer şartlı refleks reaksiyonu olduğunu, böylece, **yeni kurulan şartlı reflekslerle şahsın iradesinin de şekillendirilebileceğini** iddia eder. Bu okula göre insan, sadece belli fonksiyonların belirlediği ve muayyen şartlı refleks bağlantılarına göre çalışan bir **makine**'dir.

Hiç şüphesiz şartlı reflekslerin bulunması büyük bir hadise, biyolojide ve bütüniyle insan düşüncesinde bir inkılâptır. Elbette ki birçok ruhî ve bedenî faaliyetimiz sadece birer şartlı refleks cevabından ibârettir. Ama, nasıl ki şartlı reflekslerin içinde şartsız refleksler de varsa ve bunlar kompleks bir bütün teşkil ediyorsa, iradeli ve mücerred davranışımızın içinde de şartlı ve şartsız refleksin mevcudiyeti inkâr edilemez, görmemezlikten gelinemez. Fakat, bunların basitçe «biraraya gelmesi» nden farklı bir şey olan «insan davranışı» mevcuttur. Onun içinde, şartsız ve şartlı refleksler, öğrenme, bilgi, tecrübe, inançlar, bedenî ve ruhî kabiliyetler, şimdiye kadar yaşanan hayatın kazandırdığı tecrübeler, duygular, teessürî hayatımız... ilh. hepsi belli bir düzen, belli bir âhenk içinde yer almaktadır.

«**Bütün**», kendisini teşkil eden «**cüz**» lerin

basitçe bir toplamı değildir. Üzerinde bu yazıları yazdığım masa, «şu kadar tahta, bu kadar çivi, boya, cilâ, v.s.» nin basitçe bir araya gelmesinden başka ve ondan fazla bir şeydir. İşte insan davranışı da, yukarda sayılan bütün cüzleri ihtiva eden ama onların toplamından çok başka bir şey olma kalitesinde ve haysiyetindedir.

ÇOCUKTA DİL VE DÜŞÜNCENİN GELİŞMESİ

MÜŞAHHAS VE MÜCERRET DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLAR

Çocukta kazanılan en önemli kabiliyetler iki ayak üstünde yürümek, işaret parmağı ile başparmağın karşı karşıya gelmesi ve mücerred düşüncenin gelişmesiyle konuşma melekesinin meydana çıkması, yani dil'dir. Dil ile birlikte mücerred düşüncenin diğer bir özelliği olan «mefhum teşkili» kabiliyeti de kazanılır. Hatırlama, öğrenme gibi başka zihnî vetîreler de buna bağlı olarak gelişirler.

Çocuk konuşmadan önce merâmını birtakım hareketler, jestlerle anlatmayı öğrenir. Meselâ, çocuğun sobaya dokunup da eli yanınca ağlaması bir refleksdir, öğrenme ile ilgisi yoktur. Ancak, bundan sonra sobayı görünce ağlaması, artık meramını anlatmaya matuf bir ifade tarzı, bir çeşit dil'dir. Çocuk doğduğu günden itibaren birtakım sesler çıkarır. Fakat bunların bir mesaj nakletme değeri, «informatif kıymeti» yoktur. Yeni doğan bir bebek yetişkin insanların dilindeki kırk kadar sesin sadece seki-

zini kullanabilmektedir. Bunlardan beşi sesli harflerden, diğerleri ise sessiz harflerden ibârettir. Çocuğun ilk çıkardığı sesler ancak ağlama şeklindedir. Daha sonra cıvıltı tarzında birtakım sesler çıkarmaya başlar. Birinci yaşın sonuna doğru ba-ba, ne-ne gibi tek tek heceler telâffuz edilmeye başlanır. İlk kelimenin söylenmesi ortalama onuncu aya raslar ve kelime sayısı gün geçtikçe artar. Konuşma kabiliyeti beyin kabuğunun gelişmesi ve beyindeki «nöron» dediğimiz sinir hücrelerinin artması ile orantılıdır. Yapılan araştırmalar 10 uncu ayda 1 kelime, 12. nci ayda 3 kelime, 15. ayda 10 kelime, 18. ayda 22 kelime, 21. ayda 118 kelime kullanıldığını ortaya koymuştur.

Çocukluğun ilk aylarında «ben» kavramı henüz gelişmemiştir. Çocuk bütün çevresini kendi gövdesinin bir uzantısı olarak idrâk eder. Kundağı, beşiği, biberonu, annesinin memesi, annesi, hep kendi parçalarıdır. Gittikçe dış dünya ile kendisi arasındaki fark anlaşılmaya başlanır. Artık çocuk, çevresindeki eşyaları, objeleri tefrik etmekte ve onları isimlendirmeye başlamaktadır. Bu safhada düşünce henüz müşahhas (somut) karakterdedir. Sadece çocuğun önündeki eşyalar, görebildiği, ulaşabildiği dış dünya onun için «var» dır. «Masa», yalnızca önünde gördüğü «masa» dır. Başka masaların olabileceği, bu masanın bir alternatifinin bulunabileceği tasavvur edilemez. Eşyaların her biri kendi başına özelliklere sahip ve tek'dirler. Bazı ruh hastalıklarında düşünce bu safhada kalmakta veya gelişmişken bu müşahhas dü-

şünce safhasına kadar yıkılmaktadır ki bundan ilerde konuşma ve düşünce patolojisinde söz edeceğiz.

Mücerred düşünce kabiliyetinin gelişmesi ile çocuk, eşyaların sadece görebildiklerinden ibâret olmadığını, önündeki masa'dan başka masaların da var olabileceğini ve bunların bir «grup» teşkil ettiğini öğrenir. Artık eşyanın teferrüatından sıyrılma, onları aralarında gruplandırma ve isimlendirme dönemi başlamıştır. İsimlendirme, yani eşyayı ve olayları sesli sembollerle ifade edebilme mücerred düşüncenin eseridir ve **«konuşma»**, **«dil»** veya **«lisan»** adını alır. Bir süre sonra sadece «var olanların» değil, «var olması muhtemel bulunanların» da idrâk edilip isimlendirilmesi, kavranması başlar. Eşyanın yanında diğer mücerred mefhumlar, olaylar, duyum ve duygular da ayni şekilde isimlendirilip gruplandırılmaktadır. Mücerred düşünce insanoğluna problem çözme, düşünceyi değişik görüş açılarına kaydırabilme, olayları bir bütün olarak kavrayabilme, sembolik olarak düşünebilme ve içe dönüklükten kurtulup çevresi ile münâsebetler kurabilme kabiliyetini de kazandıracaktır.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, çocukta refleks faaliyetin gelişmesi belirli bir sıra gözetmektedir. Yenidoğan, henüz beyni olgunlaşmamış olduğundan, dış uyaranlar verilmedikçe ilgisiz, reaksiyon vermez görünmektedir. Yenidoğanın tenbih edilmesi «yaklaşma» ve «kaçma» tarzında ortaya çıkan bazı refleks cevaplara sebep olur. Meselâ, yüz bölgesinin tenbihi başın

tenbih istikametine dönmesi şeklinde bir cevap uyandırır. Çocuk, tenbih eden cismi ağzına almaya çalışır ve bunu başarırsa o cismi emmeye başlar. Beslenme ve su içme ile ilgili, uyumu, adaptasyonu temin eden bu refleks tamamen otomatiktir ve uyuyan veya komadaki çocukta da görülür.

Yakalama refleksi de tipik bir yaklaşma reaksiyonudur. Avuç içinin veya taban derisinin tenbihi elle veya ayakla bir «yakalama» hareketine sebep olur, avuç, tenbih eden cismin üzerine kapanır. Bu yakalama hareketi çocuğun vücudunu taşıyacak kadar kuvvetlidir.

Işık karşısında gözlerin kapatılması, ağıza verilen acı bir cismin tükürülmesi, kolların, bacakların ağrı verici uyarandan kaçırılması da birer «kaçma reaksiyonu» örneğidir.

Çocuk büyüdükçe münferit refleks cevapların gittikçe kompleks reaksiyon örnekleri şeklinde bir araya toplandığı dikkati çeker. Yaklaşma reaksiyonları bir reaksiyon zinciri halini alır. Giderek işin içine iradeli cevaplar da karışacak ve kompleks davranış örnekleri meydana çıkacaktır.

Reaksiyonlardaki bu ilerleme beyin kabuğunun gelişmesine paralel olarak husûle gelmektedir. Nitekim, yetişkin insanda beyin kabuğunda meydana gelecek çeşitli hasarlar da birtakım kabiliyetlerin kaybına, bazı davranışlarda çocukluk çağlarına dönmeye yol açar. Meselâ, beynin ön kısmının, frontal kutup dediğimiz alın nâhiyesinin tahribi, yakalama ve emme dahil,

bütün yaklaşma reaksiyonlarını, şakak bölgelerindeki arızalar ise kaçma cevaplarını ortaya çıkarır. Gene, şakak bölgesinin üst kısmının, «paryetal lob» bölgesinin tahribinde veya hastalanmasında bazen hastanın karşı vücut yarısındaki bütün duyumları «inkâr ettiğini» görürüz. Meselâ, böyle bir şahıs saçını tararken sadece başının bir yanını tarar, elbisesini giyerken yalnızca bir kolunu, pantolonunun bir paçasını giyer. Hasta beden yarısı «kavram» olarak, hasta için «mevcut değildir». Buna mukabil, bu beden yarısının motor faaliyetinin tamamen yerinde olduğu, bir felç durumunun söz konusu olmadığı da tesbit edilir.

Beyin kabuğunun inkişafı ile cevapların artık gittikçe daha «gayeye yönelik» karakter kazandığı görülür. Cevaplar dinamik karakter kazanmış, dış şartlar karşısında gerekli değişiklikler ve ayarlamalar yapılmaya başlanmıştır. İşte mücerred düşünce, irâdeli davranış, seçme, tercih ve mefhum teşkili, konuşma, nihayet yazı yazma yani birtakım mücerret sembollerle anlaşma bu gelişmenin sonucudur.

Goldstein, mücerret düşüncenin şartlarını şöyle sıralamaktadır:

1) İradeli olarak bir meseleyi çözmeye teşebbüs etmek, teşebbüsü, inisiyativ'i ele almak, talep vukuunda meselenin çözümü için tatbikata geçebilmek.

2) Düşünüşü bir görüş açısından diğerine kaydırabilmek ve düşünüş istikametini seçebilmek.

3) Bir meselenin çeşitli durumlarını sıralı bir tarzda zihinde muhafaza edebilmek, birden fazla birbiri ile ilgili olmayan tenbihe karşı aynı zamanda, her birine uygun cevapları verebilmek.

4) Verilen bir meselenin bütününe vâkıf olabilmek, kavrayabilmek, ünitelerine, cüzlerine ayırabilmek, o mesele ile beraber olan fakat ilgisiz diğer halleri tefrik edebilmek; o meseleye ait olan ayrılmış parçaları uygun bir sıra ile, bütünü teşkil edecek şekilde düzenleyebilmek.

5) Sembolik düşünebilmek, fikir yürütebilmek, plânlayabilmek, mümkün olan şekli bulup gerektiği tarzda hareket edebilmek.

6) İçe dönüklükten (egosantri'den) kurtulabilmek, çevre ile objektif münâsebetler kurabilmek.

Bu şartları şöylece gözden geçirmek bile, mücerret düşüncenin «lisansız» olamıyacağını göstermeye yeterlidir. Görülüyor ki, **düşünce tarafından imâl edilen dil bir taraftan da düşünceyi meydana getirmekte ve onun bozulması ile düşünce de tahrib olmaktadır.**

Müşahhas davranışlar ise bir dış uyarana, bir «situation» a karşı doğrudan doğruya verilen ve uyaranın dış şartları ile sıkı sıkıya bağlı olan cevaplardır. Meselâ, karanlık bir odaya girdiğimizde elektrik düğmesini çevirmemiz böyle müşahhas (konkret - somut) bir davranıştır. Fakat, karanlık bir odaya girdiğimiz halde içerde uyuyan birini rahatsız edeceğimizi düşüne-

rek elektriği yakmaktan çekiniyorsak mücerret (abstre - soyut) bir davranışta bulunuyoruz demektir. Bu halde davranışımız dış ortamın şartlarına, dışardan gelen uyaranlara doğrudan doğruya bağlı kalmıyor, kendimizi dış ortamın şartlarından bir dereceye kadar tecrid etmiş bulunuyoruz. Daha evvel gözden geçirdiğimiz şartlı reflekslerde ise bu tecrid ve seçme faaliyetinin bulunmadığı aşikârdır. Mücerret davranışta **dış sitüasyon, dışarının şartları, uyaranlar** ile onlara verilen cevap arasına giren bir **«iç faktör»**, bir **«düşünce faaliyeti»** (birisini rahatsız edeceğini düşünme) ve bir **«iradeli seçme»** bahis mevzuudur. Cevap, dış ortamın kaba görünüşü (karanlık) tarafından değil, ortamın daha belirsiz, fakat daha mühim bir unsuru (uyuyan birinin mevcudiyeti) tarafından, daha doğrusu, «içerde uyuyan birinin mevcudiyetini düşünme» gibi bir **iç faktör** tarafından tâyin edilmektedir.

Konuşma ve mücerret davranış

Mücerret davranışlarm çeşitli dereceleri mevcuttur. İfası gereken fonksiyonun karışıklığı nisbetinde davranış mücerretleşir. İleri derecede mücerret bir davranış örneğini, konuşma ve düşünme fonksiyonlarında buluruz. Zaten düşünme ve konuşma birbirinden farklı şeyler de değildir. Düşünme, bir çeşit «iç konuşma» olarak kabul edilmektedir. **Konuşma, müşahhas bir durumdan onun, sesli veya yazılı sembollerle ifade edilen mücerret manâsını çıkarmak** diye de tarif edilebilir. Kelimeler, düşünmede ve konuş-

mada dış dünyanın müşahhas obje ve hadiselerinin basitçe mücerret sembolleri değil, onlardan bir tecrid, abstraksiyon (soyutlama) neticesi çıkarılan mefhumların sembolleridir. Bu özelliği ile lisan, kitabımızın başında da üzerinde durduğumuz gibi, **«mücerret düşünceye, mefhum teşkiline ve beyan kabiliyetine»** ihtiyaç gösterir. Dolayısiyle konuşmanın temeli **insan beyninde**, onun hücreleri arasında gizlidir.

Mücerret davranış kusuru olarak konuşma bozukluğu (afazi)

Mücerret lisan bozukluğunun en karakteristik gösterisi olarak **kelimelerin manâsının kaybı** dikkati çeker. Böyle bir hasta birtakım kelimeleri telâffuz edebilir, söylendiği zaman tekrarlıyabilir, fakat bunların manâsını anlayamamaktadır. Bu durumda kelime, artık hasta için bir sesli sembol mahiyetinde değildir, «bilgi değeri», «informasyon değeri» yoktur. Hastalar kelimeleri birer sembol olarak kullanamadıkları için, onları otomatik olarak tekrarlasalar dahi kendilerine gösterilen eşyaları isimlendiremezler. Çoklukla, hasta için teessüri yükü olan, heyecan ile alâkalı nidâlar, kelimeler, hattâ cümleler söylenebilmekte, ancak umumî mefhumlar, cins ve manâ ifade eden kelimeler bulunamadığı için mükâleme mümkün olamamaktadır. Bu da düşüncenin mücerret vasfının bozulduğunu, eşyalar arasında gruplama ve isimlendirme yapılamadığını gösterir.

Mücerret lisanın bozulmasının ilk belirtile-

rinden biri kelimelerin mecazî manâlarının kaybolmasıdır. Hasta, bildiği bir kelimeyi mecazî manâsı ile kullanamamaktadır. Ayni şekilde, bir kelimenin ifade ettiği farklı manâların anlaşılması ve o kelimenin farklı anlamlarda kullanılması da bozulmuştur. Meselâ, Türkçede «yemek» kelimesi hem «yemek yemek» ve hem de «dayak yemek» terkiplerinde kullanılmaktadır. Böyle bir hastamız sadece «yemek yemek» için bu kelimeyi kullanmakta, buna karşılık, «dayak yeme» yerine «dayaklanma» diyordu.

Tecrid, tahlil, bir durumu parçalarına ayırabilme ve bu parçalar arasındaki münâsebetleri kurabilme gibi mücerret davranışla ilgili fonksiyonlar da afazilerde bozulur. Hasta, bir durumun, bir «sitüasyon» un bütününü az çok kavrayabilir. Fakat, bu bütünün unsurlarını tecrid edemez. Bazen bir kelimeyi okuyabildiği, fakat kelimenin harflerini tek tek okuyup yazamadığı görülür. Zira, kelime çoklukla müşahhas bir mefhumu ifade etmekte, tek tek harfler ise mücerret karakter taşımaktadır.

İç konuşma bir mücerret davranıştır. Afazilerde kelime hayâlleri kaybolduğundan iç konuşma da bozulur. Dolayısiyle düşünce, iç konuşmaya, mücerret semboller olan kelimelere değil, doğrudan doğruya eşyanın tahayyülüne dayanır. Bu suretle mücerret düşüncenin yerini müşahhas düşünce alır. Kelimeleri öğrenememiş sağır-dilsizlerde de ayni şekilde mücerret düşünce kusuru görülmektedir.

BİLGİNİN ÖLÇÜLMESİ
İNFORMASYON TEORİSİ
SİBERNETİK ESASLAR
KONUŞMANIN BİLGİ DEĞERİ

Canlı organizmaya, daha doğrusu o organizmanın sinir sistemine, dış dünyadan birçok intibalar gelmekte, bunlar duyu organları ile alınıp çeşitli merkezlerde birleştirilmekte, değerlendirilip işlenmekte ve bir karara varılarak gerekli cevap verilmektedir. Misâlimizi tekrarlıyalım: yürürken ayağımıza bir çivi batsa bu, taban derisindeki duyu organları tarafından alınan bir mesaj, bir «informasyon» dur. Dış dünyada bizim için «tehlikeli» bir durum olduğunu gösterir ve o tehlikeden organizmamızı korumak için bir seri cevaplara sebep olur. Bunların başında ayağımızı derhal çivinin bulunduğu yerden çekilmesi tarzında bir **refleks cevap** gelir. Bu cevabın verilebilmesi için dışardan gelen mesajın omurilik seviyesine ulaşması yeterlidir. Daha sonra mesaj beyin sapına ve beyne götürülecek, diğer bilgilerle birleştirilecek, meselâ, çivinin paslı veya kirli olup olmadığı, ayakkabımızda mı yoksa yerde mi olduğu şeklinde

görme ve diğer duyu organlarımızla alınan bilgilerle bir araya getirilecektir. Daha sonra, eskiden edindiğimiz bilgilerle bu mesaj karşılaştırılacak ve bu tehlikeden korunabilmek için en uygun cevap araştırılacaktır. Burada öğrenme, eski olaylardan alınan tecrübeler, şartlanmalar, zekâ seviye ve yeteneğimiz işe karışacak ve meselâ, bir şahıs çivinin battığı yere tezek veya örümcek ağı bastırıp sonunda tetanosa yakalanırken bir diğeri tentürdiyot sürdürecek veya tetanos serumu yaptıracaktır. Böylece, refleks, şartlı refleks ve davranış şeklinde çeşitli kademelerde cevaplar elde edilmektedir. Bir dış tenbihe, bir informasyona karşı «uygun cevabın seçilmesi» ancak o informasyonun ölçülmesi, değerlendirilmesi ve lüzumlunun lüzumsuzdan, ehemmiyetlinin ehemmiyetsizden ayırd edilmesi ile mümkündür. Yazılı ve sözlü lisan en önemli informasyon kaynaklarımızın başında gelir. Bu suretle, bir sözün ve sözün söylendiği dilin, lisanın «informasyon değeri» büyük ehemmiyet taşımaktadır. Bu ehemmiyeti ortaya koyabilmek için bilgi'nin ölçülme yollarını ve «informasyon teorisi» ni kısaca gözden geçirmek, sibernetik bilgileri tekrarlamak gerekmektedir.

Harp halinde iki memleket düşünün. Bu ülkelerden biri aldığı esirlere, ailelerine şu üç örnekten birini telgraf halinde gönderme hakkını tanımış olsun:

1 — Sıhhatteyim,

2 — Hafif hastayım,

3 — Çok hastayım.

Karşı taraf ise esirlerine ancak bir tek telgraf çekme imkânını vermiştir:

1 — Sıhhatteyim.

Şimdi, bu iki taraftan gelen «Sıhhatteyim» telgraflarının ifade ettikleri manâ elbette ki farklı olacaktır. Birinci devletin esirlerinden biri «Sıhhatteyim» diye bir telgraf çekerse bu, muhatâbına, onun «gerçekten sıhhatte» olduğunu anlatır. Ancak, ikinci taraftan gelen «Sıhhatteyim» telgrafı ayni değeri taşımamakta, çekenin sadece hayatta olduğunu bildirmektedir.

O halde, bilgiyi, informasyonu, ifade ettiği manâ bakımından ölçmek kâbildir. Bir informasyon, bir mesaj, tek başına bir manâ taşımaz. Onun önemi ve anlamı, o informasyonun, **beklenmekte olan ihtimalleri daraltması nisbetinde** değer kazanır. İnformasyon bu bakımdan, bir fizik olayın, hitabettiği sistemde doğurduğu reaksiyon ile değerlenir. İnsan için bu, bir haberin, meselâ bir kelimenin, hitabettiği şahısta uyandırdığı psikolojik reaksiyon olabilir. «Limon» kelimesi aslında, kendi başına bir anlam taşımayan seslerden ibâretken, Türkçe bilen ve limonu tanıyan şahıslarda ağız sulanmasına yol açan anlamlı bir informasyon elemanı değerini kazanmaktadır.

Bir informasyon, bir mesaj iki elemandan teşekkül eder: (1) Basit bir fizik olaydan ibaret olan, informasyonun **desteği (süppor)** ve (2) onun hitabettiği organizmada değişikliğe sebep olan **kalitesi (semantik)**. O halde,

1 — Evvelâ mesaj, informasyon, maddî, fizik bir hadisedir: bir afiş, bir ses, bu sesi çı-

kartan gırtlaktaki ses tellerinin titreşimi veya bir gramofon plâğındaki izlerin üzerinde gezen iğnenin titreşimi, bir kâğıdın üzerindeki harfler, bir elektrik telinden akan elektrik akımı, bir bilgisayardaki delikli kart, v.s. Bunlar informasyonun desteğini, süpporunu, fizik unsurunu teşkil ederler.

2 — İnformasyon, bilgi, bu materyelin, bu maddî varlığın, bu fizik değişikliğin idrâkidir. Burada «idrâk» tâbiri en geniş manâsı ile kullanılmaktadır. Yani, bir dış tenbihin alınması, işlenmesi ve bir psikolojik reaksiyon haline gelmesi idrâki oluşturmaktadır. Böyle bir idrâke **«informatif idrâk»** adını veriyoruz.

Konuşma, konuşanın kafasında bir fikir halinde, bir düşünce şeklinde meydana geldiği zaman bir psikolojik olaydır. Konuşmanm fiziğini anlatırken sözünü ettiğimiz gibi, bu psikolojik hadise, sinir sistemi üzerinde aksiyon akımına, gırtlaktan ses dalgaları halinde çıktığı zaman hava titreşimlerine, kulaktan gene sinir sistemine intikal ettiği zaman ise yeni bir aksiyon akımına dönüşecektir. Arada telefon varsa elektrik akımı, radyo varsa elektromanyetik titreşimler, yazılı bir metin, meselâ bir mektup varsa görme ile alâkalı, optik değişiklikler de bu mesajı taşımakta vazife alacaktır. Hattâ, buna mektubu götüren postacının çantasını da dahil edebiliriz. Görülüyor ki, informasyonun, mesajın temel kalitesi, semantik'i değişmemekle beraber onu taşıyan fizik destek, süppor değişebilmekte, enformasyon bu değişiklikten müteessir olmamaktadır.

Bahse girerken verdiğimiz misâldeki «Sıhhatteyim» kelimesi, iki tarafın telgraflarında yazıldığı zaman, süpporları ayni olmakla beraber kalite, informatif değer, bilgi kıymeti, kısacası semantik bakımından çok farklı şeylerdir. Birinci şekilde alman telgraf üç ihtimalden birini gösterir. Telgrafı çeken sıhhattedir, hasta veya ölmüş değildir. Halbuki ikinci telgraftaki «Sıhhatteyim» mesajı sadece o kimsenin henüz ölmediğini anlatması bakımından ancak iki ihtimalden birini belirtmektedir.

Bir mesaj belli sayıda işâretten teşekkül eder. Meselâ, Lâtin harflerinden kurulu bir alfabede a,b,c ... A,B,C, ... gibi harfler mevcuttur. Kullandığımız ondalıklı sistemde 0 dan 9 a kadar 10 tane rakkam vardır. Sağır-dilsizlerin parmaklarla ifade ettikleri alfabeleri mevcuttur. Körlerin kullandıkları Braille alfabesinde ise kabartma noktalar vardır. Bilgisayarın delikli kartı veya manyetik bandı da özel alfabeleri taşımaktadır.

Biraz hesap yapalım: (a) kadar işâretli bir alfabeyi kullanarak (L) uzunluğunda bir mesaj yazacak olursak, (L) uzunluğu sâbit kalmak suretiyle (a) sayıdaki alfabe işâretlerinin yerlerini değiştirerek (N) adet birbirinden farklı mesaj gönderebiliriz. Böylece, (a), (L) ve (N) arasındaki matematik münâsebeti şu formülle ifade etmek kabildir:

$$N = a^L$$

Biraz daha açıklayalım:

Elimizde iki harfli bir alfabe olsun: A ve B. Bu durumda $a = 2$ demektir. Mesaj içinde sadece bunlardan birini kullanma imkânımız varsa, yani mesaj bir işâretle yazılabiliyorsa $L = 1$ olacaktır. Bu durumda birbirinden farklı iki mesaj yazabilme imkânımız vardır: A ve B. Yani, $N = 2$ dir.

Tekrar edelim,

alfabedeki harf sayısı: A ve B	$a = 2$
Mesajın uzunluğu: A veya B	$L = 1$
Gönderilebilecek mesaj sayısı: (A veya B)	$N = 2$

Bunu formülümüzle ifade etmek istersek:

$N = a^L \qquad N = 2^1 \qquad N = 2$

Eğer mesajları bir değil de 2 harfle yazacak olursak $L = 2$ olacağı için bu şartlarda birbirinden farklı 4 mesaj gönderebileceğiz demektir:

AA AB BA BB

yani,

$N = a^L \qquad N = 2^2 \qquad N = 4$

olacaktır.

Gene iki harfli bir alfabe ile, fakat üçer harf kullanarak mesajlarımızı yazarsak yukarda gösterdiğimiz dört harf grubunun her biri tekrar A ve B harfleri ile kombine edilecek ve 8 ayrı mesaj yazmak mümkün olacaktır:

AA ..... AAA
AAB
AB ..... ABA
ABB

BA ..... BAA
BAB
BB ..... BBA
BBB

Bunu formülle ifade edersek:

$N = a^L$ $N = 2^3$ $N = 8$

şeklinde yazabiliriz.

Dikkat edilirse, her mesajda gene alfabe sayısı ayni kalmakta, sadece A ve B şeklinde iki harf bulunmakta, ancak ayni mesaj kelimesi içinde bunların tekrarı arttırılmaktadır.

Alfabemizin işâretlerini arttırır, meselâ A, B ve C gibi birbirinden farklı üç işâret kullanırsak, bu defa $a = 3$ olacak, bu işaretleri mesaj içinde iki defa tekrarlama imkânı bize verilirse $L = 2$ olduğundan mesaj sayısı $N = a^L = 3^2 = 9$ şeklinde bulunacaktır.

Eğer 3 işâret ve 3 harfli bir mesaj imkânı söz konusu olursa $3^3 = 27$, yani birbirinden farklı, AAA, AAB, AAC..... ilh. gibi 27 mesajı yazabileceğiz.

Kullandığımız Türk alfabesinde 29 harf vardır. Majüskül ve minüskülleri dikkate alırsak işâret sayımız 58 i bulur. Noktalama işaretlerini de buna ilâve edersek işaret sayımız 70 e çıkar. Yani, böylece elimizde $a = 70$ lik bir işaret alfabesi bulunmaktadır.

Her satırında 80 harf bulunmak üzere 30 satırlık bir yazı yazmak imkânımız olsa, bu şartlarda $80 \times 30 = 2.400$ harf kullanılacaktır. Elimiz-

deki alfabenin 70 işâretini bu mesajda 2.400 defa kullanırsak:

$$N = a^L \qquad N = 70^{2\,400}$$

adet birbirinden farklı metin yazmak iktidarında oluruz. $70^{2\,400}$ ün, 1738'in arkasına 4425 tane sıfır konarak elde edilecek rakkam olduğunu hatırlatmak isteriz.

Dillerin de yazılar gibi informatif değerleri, ne derecede, hangi sayıda kelime ihtiva ettiği, daha doğrusu, ne kadar eşya ve mefhuma birer kelime ile karşılık bulduğu ile belirlenir. Bu bakımdan bir dil, kelime sayısı kadar değerli ve geçerlidir. Bugün hâlâ Afrika'da yaşıyan bazı kabilelerin dilleri 900 kelimeden ibarettir. Buna karşılık İngilizcede 120.000 kelime vardır. Shakespeare eserlerinde birbirinden farklı 30.000 kelime kullanmıştır. Shakespeare'i Victor Hugo, onu da Goethe takibeder. Kur'an-ı Kerim'in Arapça dilinde nâzil olmasının hikmetini bu dilin yüksek ifâde gücünde aramak gerekir. Kâinatta hiçbir şey tesadüfî değildir. İlk patlama' dan «Big-Bang» dan günümüze kadar geçen zaman içinde her şey, her hadise İlâhî Plân'ın eseri ve düzenlemesidir. Kur'an-ı Kerim nâzil olduğu zamanki Arap toplumunu düşünür ve o toplumun, bütün iptidaîliğine rağmen, daha o devirde böyle yüksek bir dile sahip olmasının hikmetini ararsak, Kur'an-ı Kerim için bir dil hazırlanmış olduğunu sezmemek, açıkça görmemek mümkün olmaz.

Bir insan kaç kelime biliyorsa o kadar «zekî» ve «akıllı» dır, çünkü kelimelerle düşünür,

mefhum teşkil eder ve fikirlerini, düşüncelerini, mesajlarını başkasına iletir. Bir dil ne derecede fazla mefhum, olay ve eşyaya ayrı kelimelerle karşılık bulursa o dili konuşanlar da o derecede akıllı olurlar, o toplum o kadar fikir adamı, düşünür yetiştirir. İlerde tekrar dönmek kaydiyle bugün Türkçemizde yapılan operasyonun sonuçlarına kısaca ve sadece **bu bakımdan** temas edelim: Meselâ bugün Fransızcadan dilimize intikal etmiş Onur (Honneur) kelimesi «şeref» karşılığında kullanılmaktadır. Fakat, unutmayalım, «uydurmaca», sadece bugün kendisini «seçkin» ve «aydın» zanneden bir grubun, belli bir zümrenin dilidir, tıpkı bir zamanların ağdalı Osmanlıcası gibi... Bu «seçkin» ler «onur» ile neyi kastederler bilmem ama Anadolu'da «onurlu», «kibirli, kendini beğenmiş» kimselere yakıştırılan sıfattır. Şimdi, «Onurlu adam» derken şerefli mi, itibarlı mı, mevkili mi, yoksa kibirli, kendini beğenmiş bir kimse mi demek istediğinizi bilemiyeceğim. Bana birisi «sen çok onurlusun» dese ilk vereceğim cevap «hadi oradan, sensin onurlu» demek olacaktır. Çünkü övüyor mu, hakaret mi ediyor bilemiyeceğim. Böyle kelimelere, birer hasta kelime olarak, birer hastalık belirtisi olarak **«çanta kelime»** adı verilir ki bundan «şizofrenlerin konuşması» nı anlatırken tekrar bahsedeceğiz.

Müzikte de hadise aynidir. Bir musiki sistemindeki nota ve ârızaların sayısı ve bunların bir müzik metni, bir müzik parçası veya cümlesi içindeki tekrar imkânı, o müzik sisteminde ifade edilebilecek melodi sayısını belirler, o mü-

zik sisteminin ifade gücünü verir. Türk musikisinde her notanın arası 4 e bölünmek suretiyle bir oktavda 24 nota meydana getirilmiştir. Bunların herbiri ayrı ve müstakil seslerdir. Buna karşılık batı musikisinin «tampere sistem» denen sisteminde 8 nota ve 5 ârıza, yani 13 işâret vardır. Bunun için Türk musikisinde tek enstrümanla, tek sesle ifade edilebilen melodiler yerine batı musikisindeki «çok seslilik» zarureti doğmuştur. Zira, batının müzik alfabesindeki işaret sayısı azdır ve bu işaret fakirliği içinde bir melodi meydana getirebilmek için «çok seslendirme» dediğimiz, birden fazla enstrümanla bir müzik parçasının belli bir düzen içinde icrası zarûreti doğmuştur.

ŞİZOFRENİDE DÜŞÜNCE VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI

DİL PATOLOJİSİ

Şizofreni, mücerred düşünce kabiliyetini haleldar eden, kişiliğin iptidaî seviyelere gerilemesine sebep olan ve hasta insanın diğer fertlerle, içinde yaşadığı toplumla haberleşmesini, bilgi alışverişinde bulunmasını, komünikasyon kabiliyetini ileri derecede sakatlıyan bir akıl hastalığıdır. Konuşma, düşüncenin bir taraftan mahsûlü, diğer taraftan da mimarı olduğu için şizofren düşüncesi özel konuşma bozuklukları tarzında dışa akseder. Düşünce-konuşma ilişkilerini ve konuşma bozukluklarını anlayabilmek için şizofreni denen akıl hastalığındaki özel **düşünce ve konuşma patolojisini** incelemekte büyük fayda vardır.

Hastalığa «Şizofreni» ismini 1911 de İsviçreli psikiyatr Eugen Bleuler vermiştir. Daha önceleri bir isimlendirilme hatası olarak bu klinik tablo «erken bunama» (dementia praecox) adı ile tanınıyordu. Bleuler, bu hastalarda gerçek manâsiyle bir bunama olmadığını, yani hafıza yı-

kılmasının bulunmadığını, hastalık belirtilerinin ruhî melekeler arasındaki bir yarıklığın sonucu olarak ortaya çıktığını, şahsın çevresi ile alâkalarının kaybolduğunu ve komünikasyon, haberleşme kabiliyetinin bozulduğunu göstermiştir.

Şizofrenideki düşünce bozuklukları şöyle sıralanabilir:

1. Formel (şeklî) düşünce bozuklukları
2. Düşünce akımındaki bozukluklar
3. Düşünceyi kontrol etmede bozukluklar
4. Düşünce muhtevası bozuklukları.

Formel (şeklî) düşünce bozuklukları mefhum teşkilindeki aksama ile kendini gösterir, şizofrende düşünce içe dönüktür. Çeşitli fikirler arasında birleştirme olamamakta, mefhum teşkil edilememektedir. Tedaîler gevşemiş ve bozulmuştur. Bir fikir diğer bir fikri, delâlet ettiği manâ bakımından ilgisi ile tedaî ettirirken, şizofrenide ses tedaîleri bunun yerini almıştır. Bir örnek vermek istersek, normal bir kimsede «masa» kelimesi, fonksiyon ve anlam bakımından onunla alâkalı «iskemle» yi tedaî ettirirken şizofren hastada bu tedaî, tıpkı kafiye yapar gibi, ses yolu ile olmakta, meselâ «masa», «tasa» yı çağrıştırmaktadır. Tedailerdeki bu bozulma, düşüncenin cümleler halinde dışa aksetmesi esnasında cümlelerin kopukluğu ile kendini gösterir. Buna **«dikişsiz konuşma»** diyoruz. Bir cümleyi teşkil eden ibâreler birbiriyle alâkasız hale gelmiş, cümle elemanları yer yer kopukluğa uğramıştır. Düşünceye temel teşkil

eden semboller yanlış kullanılmakta ve bu semboller eşyadan tecrid edilememektedir.

Şizofren hasta, düşünce ve davranış bakımından içe dönük karakter gösterir. Peşin hükümler, önceden belirlenmiş kalıplar dış dünyayı değerlendirmede başlıca saiki teşkil ederler. Bu peşin hükümler ve düşünce örnekleri, değer hükümleri de iptidaî, sapık mantıklı ve birtakım sihir ve büyülere inanır şekilde, psikolojik deyimiyle otistik (içe dönük), paleolojik (iptidaî, ilkel zamanlara ait), paralojik (sapık mantıklı) ve majik (büyü ve sihirlere bağlı) karakterdedir.

Normal mantık sistemi içinde insan iki kaziye (öneri) arasında benzerlik kurarken bu kaziyelerin konuları, süjeleri arasmda uygunluk arar. Meselâ,

— **Bütün insanlar fanîdir,**
— **Hasan da bir insandır,**
— **O halde Hasan fanîdir.**

gibi mantıklı **(lojik)** bir hüküm verebilmek için her üç kaziyenin de süjelerinin ayni (insan) olması gereklidir. Şizofren, bir hükme varabilmek için süjeler arasındaki bu ayniyeti aramamakta, onların bir tek vasıflarından, süjeye yüklenen fiil veya sıfatların (attribut'lerin) bir tekinden hareket ederek aralarında benzerlik kurmaktadır:

— **Kuş uçar,**
— **Uçak uçar,**
— **Kuş bir uçaktır.**

veya

— **Babamın sakalı var,**
— **Ahmet Beyin de sakalı var,**
— **Öyle ise Ahmet Bey babamdır.**

gibi sapık mantıklı, **paralojik,** hezeyan mahiyetindeki hükümler bu hastalığın eseridir. İlerde pek çok misâlini vereceğimiz gibi, zamanımızda Türkçe diye uydurularak kabul ettirilmek istenen birçok kelimenin böyle bir paralojik mantık mahsûlü olduğuna sırası gelmişken işâret edelim. Meselâ «etmek» fiili «tesir etme» nin «attribut» sü iken ve sadece «tesir etmek» değil, meselâ «ateş etmek, aptes etmek, hasıl etmek» gibi birçok başka mürekkep fiillerde de «attribut» (atribü) olarak kullanılırken **paralojik bir genelleme** ile «tesir» yerine ikame edilmesi, bu suretle «etki» gibi bir «fiilden yapma isim» imâl edilmesi hem gramer ve hem de mantık bakımından hatalıdır. Bu konuya kitabımızın sonunda tekrar döneceğiz.

Bir şizofren hastamız kendisini hem «Hazreti Meryem», hem «mum» ve hem de «bizzat kendisi» kabul ediyordu. **Paralojik mantık** şu şekilde işlemekte idi:

— Mum alevinin etrafında bir hâle vardır.

— Hazreti Meryem tasvirlerinin başının etrafında da ayni hâle bulunur.

— Herkes bana düşmandır, ben de bir düşmanlık hâlesi ile çevriliyim.

Netice: O halde ben hem mum, hem Hazreti Meryem ve hem de kendim'im.

Hezeyan dediğimiz belirtiler bu şekilde sapık mantıkla verilen hükümler sonucu ortaya çıkmaktadır. Hasta, sakat mantığı ile yaptığı genellemeler sonunda meselâ kendisi ile hiç ilgisiz ve tanımadığı bir kimsenin gülümsemesini kendi üstüne alınmakta, alay etmek için güldüklerini zannedip o adamı öldürebilmektedir.

Şizofren düşüncesi ile ilkel insanların düşünceleri arasında aşikâr benzerlikler tesbit edilmiştir. İlkel insanların düşüncelerinde eşya, canlılar ve hadiseler ayni zamanda hem kendileri, hem de başka bir şey olarak kabul edilebilmektedir. **İlkel insan dış olayların tesiri altında kalabildiği gibi, kendisini de o olayın içinde farzedebilmekte, olaya katılabilmektedir.**

Düşünce akımındaki bozukluk, düşünce akımının durması ve bambaşka bir düşünce akımının başlaması ile kendisini gösterir (düşüncenin blokajı ve parçalanması, fragmentation). Bazı şizofrenlerde düşünce baskısı görülür. Birbiri ile ilgisiz birçok fikir birden hastanm zihnine hücum eder.

Şizofrenlerde kişilik, «ben» (ego) parçalandığı için hasta kendi düşüncesine sahip olabilme duygusunu kaybeder. Çevresine olduğu gibi, bizzat kendi düşüncesine karşı da yabancılaşmıştır. Kafasmdaki düşüncelerin başka birisi tarafmdan gönderildiği, başka kuvvetlerin tesiri altında bulunduğu, düşüncesinin çalındığı, ne düşündüğünün gözlerinden anlaşılıp ona göre cevaplar verildiği gibi hezeyanlı fikirler gelişir. Kendi düşüncesine yabancılaşma sonucu.

bizzat düşündükleri, dışardan duyulan sesler veya görülen hayâller halini alır. Artık kulağına konan bir cihazdan kendisine mesajlar gönderilmektedir. Onlarla konuşur, duyduğu seslere cevaplar verir ve hattâ böylelikle aldığı emirleri tereddütsüz ifa eder.

Biraz önce kısaca bahsettiğimiz «**hezeyan**» tarzındaki düşünce kusurları, şizofren düşüncesinin muhteva bozukluğunu sergiler. Hezeyan, hastalıktan doğan, paralojik mantık ve hükümlerin sonucu ortaya çıkan, hastanın sosyo-kültürel temelinin dışında, yanlış ve sarsılmaz bir inanç olarak tarif edilebilir. Hekimlik tahsili yapmış, belli bir sosyo-kültürel seviyeye erişmiş bir hastamızın uçakların kendisi tarafından icadedildiğini sarsılmaz bir inanç tarzında iddia etmesi, bir başka hastamızın Vatikan kilisesini ziyareti sırasında papazın âyin esnasında yaptığı dinî işâretleri üstüne alarak kendisinin İtalya Kralı olduğunu iddia edip polise başvurması tipik hezeyan örnekleri olarak gösterilebilir.

ŞİZOFREN KONUŞMASI

Şizofreninin ana belirtilerinden biri olan şizofrenik konuşma kusuru, düşüncede mevcut patolojinin konuşma şeklinde dışarıya yansımasından ibârettir. Bunlar,

1 — Gramer ve sentaks bozuklukları,

2 — Mânâ ve muhtevâ bozuklukları,

3 — Ritm, ton, artikülâsyon ve uslûp kusurları,

4 — Karşılıklı mükâleme bozuklukları olarak tasnif edilebilirler.

Gramer ve sentaks bozuklukları:

Şizofren konuşması umumiyetle gramer kaidelerinden mahrum, birbiri ardına sıralanmış, tutarsız kelime dizileri halindedir. Devrik cümleler, zamir, fiil ve şahısların yer değiştirmesi, fiil çekimlerinin bozulması ve bazen mastar halinde fiillerin kullanılması, cümlelerin zamir, edat ve zarf gibi bağlardan fakir olması çok görülür. Telgraf yazılarında olduğu gibi kısa cüm-

leler, başı sonu belli olmayan ve bir türlü bitirilemiyen uzun cümleler görülür.

Sentaks yokluğu (asyntaxie) halinde gramer kaidelerinin tamamen ortadan kalktığı dikkati çeker. Cümle kopuk kopuk bir hal alır. Buna **«dikişsiz konuşma»** diyoruz. Gittikçe bu bozukluk, birbiri ile alâkası bulunmayan kelimelerin ardarda sıralanması halinde «kelime salatası»na dönüşür. Bazen sinonim, eş manâlı kelimelerin arka arkaya sıralandığı dikkati çeker (stereotipi). Böylece şizofren konuşması bilgiyi aktarma gücünü, informatif değerini tamamen kaybeder. Artık hasta ile muhatâbının anlaşabilmesi imkânsızdır.

Cümlelerin başlangıç ve bitiş noktaları konuşan hasta ve onu dinleyen muhatâbı için başka başka yerlerdir. Bu da konuşmanın anlaşılmasını imkânsız hale getirir. Bir şizofren hastanın aşağıya naklettiğimiz yazıları dikişsiz cümleler, kelime salatası ve gramer bozuklukları bakımından tipik bir örnek teşkil etmektedir:

> **«Efkârı umumiyeye mâruzatım şudur; Türkiye Cumhuriyetinin başlıca vazifesi şudur; birinci vazifesi Türk milletine aklı selim yolu ile muamele edilmesidir, bunun içindir ki muhtelif sınıflardaki insanlar imtiyaz ve smıf yoktur, bunun sebebi şudur; insanlar toplu olarak çalışırlarsa derece ve sınıflara münkasem olması zarurîdir, buna binaen hükümet buna dikkat ve teemmülle çalışması lâzımdır...»**

Görüldüğü gibi, birtakım kelimeler «stereotipi» dediğimiz tarzda ve gereksiz yere tekrarlanmakta, cümlelerde yerli yerince fail, fiil ve mef'ul bulunmamakta, noktalama işâretleri ise tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Böyle bir konuşma bilgi değeri taşımadığı için muhatâbına bir manâ ifade etmez.

Yüksek tahsil yapmış ve bir lisede yabancı dil öğretmeni iken hastalanmış diğer bir hastamızın yazıp yayınladığı kitaptan bir pasaj alalım:

> «**Irgalıya ırgalıya... Grandük oğlanlar Rusyayı yıktı, lâkin Ophelia söğüdünde ve Lucy Gray tepelerinde yerleşen oğlanlar Lord'u yiyip yerine oturdular... Hukuk... vicdan... ve ahlâk ölçüleri... insanlığın başı...**»

Herhalde komünist ihtilâlini anlatıyor, fakat bir fikri belli bir kalıp içine döküp ifade edebilmek kabiliyetini kaybettiğinden yazısından bir mânâ çıkarmak mümkün değildir.

Mânâ ve muhtevâ bozuklukları:

Şizofrenik konuşmada raslanan mânâ ve muhtevâ bozukluklarının başında kelime uydurma (neologisme) gelir. Başkaları için tamamen mânâsız ve yeniden uydurulmuş birtakım kelimeler hasta şahıslar tarafından kullanılmaktadır. Bu kelimelerden bir kısmı hasta için belli bir anlam ifade eder, bir kısmı ise bizzat hasta için dahî manâ taşımamaktadır.. Böylece yepyeni bir dil uydurulduğu, bunun kendine göre gra-

mer kaidelerinin bile hasta tarafından icadedildiği görülmüştür. Bir hastamız, bütün aile efradını kendi uydurduğu yeni dille konuşmaya mecbur tutuyor, bu dille konuşmayanları ağır şekilde dövüyordu.

Yeni uydurulmuş kelimeleri sıklıkla kullanarak konuşmaya **«glossolali»** adını veriyoruz. Şizofren akıl hastalarında, geri zekâlılarda ve uydurmaca konuşma illetine musab kimselerde sıklıkla bu belirtiye rastlanmaktadır.

Bazen şizofren hastalar birkaç farklı mânâyı ifade edebilen kelimeler imâl ederler veya birkaç kelimeyi birleştirerek bir kelime haline getirirler. **«Çanta kelime» (mot valise)** adı verilen bu çeşit kelimelerin de ya hiçbir mânâsı yoktur veya farklı mefhumlara ayni zamanda karşılık teşkil edebilecek mahiyettedirler. Şizofren hastalarda **«ambivalence» (ikili duygu)** denilen bir çeşit duyarlılık bozukluğu dikkati çeker. İstemek ve istememek, sevmek ve nefret etmek, bilmek ve bilmemek, harekete geçmek ve geçmemek gibi zıt duyum ve haller ayni zamanda ve berâberce bulunur. Bu, hastayı bir teşebbüse geçmekten alıkoyacak ve irâdesini ortadan kaldıracak bir durumdur. «Ambivalence» halindeki hastada düşünce de iki zıt kutup arasında dalgalanır. Bir türlü doğru bir düşünce akımı başlatılamaz. Bu hallerde ambivalansı ifade eden ve **zıt anlamlı kelimeler birleştirilerek kullanılır.**

Normal şahısların düşünce akımını çeşitli fikirler arasındaki tedâî bağlantıları yönlendirir.

Şizofrenlerde bu tedâi (çağrışım) kelimelerin ve mefhumların mânâlarına göre değil, seslerine göre yapılmakta, bu sebeple düşünce ve onun aksi olan konuşma parçalanmakta, bütünlüğünü kaybetmektedir. **Klangassociation (ses tedâisi)** dediğimiz bu durumdan şizofren düşüncesinin özelliklerini anlatırken bahsettik. Gerek glossolalie ve gerekse Klangassociation bakımından bir hususa daha dikkat etmek gerekir. **Şiirde** de kafiye yapılırken bir çeşit ses tedaisinden, Klangassociation'dan faydalanılır. Gene, birçok yazarların yeni yeni kelimeler icadedip kullandıkları görülür. Her ne kadar şiirde bir mânâ bütünlüğü varsa da, sırf fonetiği tutturmak ve kafiye yapmak için cümlelerin ifade bakımından fakirleştirildiği, lüzumsuz devrik cümlelere yer verildiği, netice olarak da gramer hatalarına düşüldüğü, mısraların ifade gücünün fakirleştiği çok raslanan hallerdendir. Şiirdeki fonetik tahdit, dili iyi kullanamıyan kimselerde aşikâr kelime salatası örneklerine, şizofrenik konuşmaya benzer mısralara ve ses tedailerine sebep olabilmektedir. Böyle bir şiir kitabından birkaç misâl verelim:

Dün akşam içtik bir fâlifullik
Lakır lukur luk lık
Kafada fes
Karşıda tuval
Bu ne festuval

Dedem demirden deveyle doğrudan doğruya denize dönüyordu
Dedem dalgalarla dolu dizgin dalıyor, deve denizi dört dönüyordu.

Dam üstünde hamam
Orta katta bir vapur
En aşağıda kuyruklu şeytanlar
Zile bastım kırmızı
Padişah uyanmasın

Kelime uydurmayı, «neolojizm»i dört grupta sınıflandırarak incelemek mümkündür: (1) sembolik varlıklar ve kişiler için kullanılan kelimeler, (2) yalancı ilmi (pseudoscientifique) kelimeler (hastanın hezeyanlarına tekabül eden keşiflerini, icatlarmı isimlendirmek için kullanılır), (3) rûhî ve fizik durumlar, arzular ve cinsî duygular için kullanılan kelimeler, (4) mânâsız ve herhangi bir sisteme uymayan, bizzat hastanın kendisi için dahî mânâ taşımayan kelimeler.

Ritm, ton, mafsallanma (artikülâsyon) ve uslûp bozuklukları:

Şizofrenide konuşmanın ritmi bozulmuştur. Hasta sür'atli konuşurken birdenbire yavaş yavaş konuşmaya başlayabilir. Arada sırada sebepsiz duraklamalara raslanır. Konuşmanın tonu da bozuktur. Yavaş, fısıltı halinde konuşma, dişlerinin arasmdan konuşma, genizden konuşma gibi kusurlar görülür. Kelimelerin telâffuzundaki âhenk kaybolmuştur. Uzamış ve incelmiş hecelere riayet edilmez. Bugün yazımızda uzatma işâretlerinin uzun zamandanberi kullanılmaması bu çeşit konuşmalara sebebiyet vermektedir. Bundan ilerde, sırası geldiğinde tekrar söz edeceğiz.

Mafsallanma (artikülâsyon) bozuklukları, kekeleme, peltek konuşma, harfleri yanlış söyleme tarzında ortaya çıkar.

Mükâleme bozuklukları:

Şizofreni hastalığı şahıslar arasındaki karşılıklı konuşmayı, mükâlemeyi adetâ imkânsız hâle getirir ve şahsın toplum içindeki yerini almasını engeller. Bu bakımdan şizofreni bir çeşit **«sosyal yabancılaşma»** (aliénation sociale)' dır. Hasta bazen hayâlleri ile, bazen de monolog tarzında kendi kendine konuşur. Bazen konuşma tamamen bir homurtu, diş gıcırdatması halindedir. Konuşmada sık sık müstehcen kelimelere, küfürlere raslanır (**koprolali**). Hastanın hiç edep, hayâ duygusuna kapılmadan meselâ anası, babası yanında, birtakım cinsî ihtiyaçlarını en müstehcen kelimelerle anlatmaya başladığı görülür.

Bazı şizofrenler duyduğu kelime ve cümleleri papağan gibi tekrarlarlar. Buna **«ekolali»** adını veriyoruz. Zaman zaman sorulan sualle ilgili olmayan cevaplar alınır (**yandan konuşma**). Bir misâl verelim:

Sual: — Bugün günlerden nedir?

Cevap: — **Üç kişinin ellerinde parmakları vardır. Hadi hadi, sen daha iyi bilirsin**...

Sual: — Beni tanıdınız mı?

Cevap: — **İşte o kadar, şimdi kalkıyorum, nasihatim bitti**...

Son olarak şunu belirtelim ki, şizofreni denen akıl hastalığının temel vasfı, gerek düşünce, gerek konuşma ve gerekse bütün davranışlarındaki saçmalık (absurdité)'tir. Hasta, içinde bulunduğu toplum ile sözlü, yazılı veya diğer vasıtalarla, jestlerle, mimiklerle, hareketlerle, sağlam ve sıhhatli bir münâsebet kuramıyan, o topluma yabancılaşmış ve hareketleri o toplumca saçma kabul edilen bir kimsedir.

«Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil şuurla işlensin.»

ATATÜRK

DİLDE SADELEŞTİRME GAYRETLERİ VE DİL İNKILÂBI

Türk dili, akıncı bir kavmin haberleşme vasıtası, ömrü at üstünde geçen bir milletin lisanı olması sebebiyle, kendine has birtakım özellikler taşır. Bunların başında sesli harflerden ve nidâlardan zengin bir dil olması ile bol ve çeşitli fiil tasrifleri ihtiva etmesi gelir. Alp dağlarında, tepeden tepeye seslenen İtalyan «Antonio» ismini çocuğuna takarken, Britanya adalarında yaşayan İngiliz halkı, ancak yakından söylendiği zaman anlaşılabilecek «Thomas» gibi adları tercih etmiştir. İşte Türkçenin de nidâlardan ve sesli harflerden zengin yapısı onu bugünkü âhengine, musikîsine kavuşturmuş, anlamadan dinlenmesi bile zevkli bir dil haline getirmiştir. Fiil zenginliği de, biraz evvel belirttiğimiz gibi, Türkçenin esas yapısında, kuruluşunda vardır. Meselâ «gidiverecekmişim» gibi bir fiil tasrifini hiçbir dile tercüme etmek mümkün değilken bugünkü konuşulan İngilizcede «istikbal» siygasının bulunmaması, gelecek zamanı belirtmek için fiilin önüne «arzu ve istek» belirten «will» ekinin konması, birinin akıncı bir millete,

diğerinin ise yerleşik bir kavme has ve ora insanlarının ihtiyacına cevap verir dillerden olması sebebiyledir.

Türkler imparatorluklar, devletler kurup yerleşmeye başladıktan sonra «mücerred mefhumlara» ihtiyaç duyulmuştur. Diller de tıpkı insanlar gibi, hayvanlar gibi birer «canlı varlık» dır. İhtiyacı olan gıdayı çevresinden alarak gelişir ve büyürler, zenginleşirler. Türk diline de çevredeki kavimlerin lisanlarının kelimeleri, çoğu zaman birer «fetih ganimeti» şeklinde girmiş, böylece dilimiz mücerred mefhumlardan da zenginleşmeye başlamıştır. Her yeni alınan kelime dilimizin potasında eritilmiş, dilimizin gramerine göre şekillendirilmiş ve gene Türkçenin âhenk kaidelerine uygun bir şekilde telâffuz edilmeye başlanmıştır. Rum'un «Aftendis» i Türkçeye «efendi», «kalodromos» u «kaldırım» şeklinde girerken Arapça'nın, asıl kullanılış şekliyle «büro» anlamına gelen «mekteb» kelimesi «mektep» diye telâffuz edilerek «tahsil edilen, okunan yer» karşılığı kullanılmaya başlanmıştır.

Göthe'nin dediği gibi, **«bir dilin kudreti kendisine yabancı olan kelimeleri atmasında değil, onları yutup sindirmesinde kendini gösterir»**. Zaman gelmiş, artık «kent» in Sanskritçe, «köşe» nin Farsça, «hikâye» ve «örnek» kelimelerinin Ermenice, «kaldırım» ve «efendi» nin Rumca olduğunu değil bilen, hayâl eden bile kalmamıştır.

Türklerin Müslüman olup İslâm Kültür ve medeniyeti ile temasa gelmeleri, önceleri sadece

birer terim mahiyetinde Arapça kelimelerin dilimize girmesine yol açmış, bu akım giderek hızını arttırmış, diğer taraftan da Fars kültürü ile temasımız Farsçadan bazı kelimelerin, deyimlerin de dilimize aktarılmasına sebep olmuştur. Arapça kelimelerin Türkçeye girmelerinin başlangıç tarihi olarak 10. yüzyılı gösterebiliriz. Yavuz Sultan Selim, 16. Yüzyılda Çaldıran seferi dönüşü birçok İran'lı şairi İstanbul'a getirmekle İran kültürü ile yakın temasımızı sağlamış bulunmaktadır.

Her aksiyon bir reaksiyon doğurur. Nitekim, 10. yüzyılda başlıyan Arapça kelime ithali akımına karşılık, çok zaman geçmeden, daha 11. yüzyılda birtakım tepkiler görülmeye başlanmıştır. Kaşgarlı Mahmut, 1072 yılında yazdığı Divan-ı Lûgat'it Türk'ünde Türk dilinin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu söylüyor, 15. yüzyılda da Ali Şîr Nevâî, Muhakemet'ül Lûgateyn adlı eserinde Türkçenin Farsçadan daha güzel ve zengin bir dil olduğunu iddia ve isbata çalışıyordu. 1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey bir fermanı ile şöyle buyurmuştu: **«Bundan böyle sarayda, dîvanda ve her yerde Türkçeden başka dil ile konuşulması yasaktır»**...

Türk dilinde ilk gerçek sadeleşme hareketinin Tanzimat nesli ile başladığını söyleyebiliriz. Osmanlı toplumu, Tanzimat ile birlikte Batı'ya yöneliyordu. Artık yeni birtakım ihtiyaçlarla karşı karşıya olan o zamanın mütefekkirleri, düşündüklerini anlatabilmek için de daha sâde bir dile ihtiyaç duyuyorlardı. Şinasi, Namık Kemâl, Ali Suavi, Ziyâ Paşa, Ahmet Mithat Efendi,

Şemseddin Sâmi gibi fikir ve kalem adamlarının bu sadeleşme cereyanının başını çektiğini görüyoruz. Namık Kemâl, Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınladığı «Lîsan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bâzı Mülâhazatı Şâmildir» başlıklı makalesinde o zamanki dil ve uslûbun anlaşılmaz şekildeki ağırlığından şikâyet etmekte idi.

Ahmed Mithat Efendi, «Osmanlıcanın Islahı» başlıklı yazısında şöyle diyordu: «**Gele gele Osmanlı kitabeti o dereceyi bulmuştur ki, kaleme alman her şeyi ne Arap ne Acem ve ne de Türk anlamayarak, bu lisan, yalnız birkaç zât arasında tedavül eder bir lisân-ı hususî haline girmiş ve azlığın çokluğa tâbî olması darb-ı mesel hükmündeyken, bu azlık çokluğu tâbî etmek dâvâsına düşerek, nihayet millet adetâ lisansız kalmıştır.**»

Türkçede «tasfiyeciliğin» ilk temsilcilerinin Şemseddin Sâmi, Ahmed Mithat, Emrullah Efendi, Tepedelenli Kâmil ve arkadaşlarının olduğu görülmektedir. Bu akımın mensupları Tanzimatçıların «**en sade Osmanlıca**» anlayışına karşı çıkarak dilde «Türkçülük» görüşünü benimsemişlerdir. Bu hareket, dildeki bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasını gaye ediniyordu. Şemseddin Sâmi'nin, Osmanlıca'nın, aslında Osmanlıca'dan önce de var olan bir dilin devamı olduğunu ileri sürüp «Lisan-ı Osmanî» deyiminin sakatlığına işaret etmesi, bu devirde bile, hâlâ binlerce yıllık Türkçe'nin bir imparatorluk hanedanına izafeten «Osmanlıca» diye adlandırılmasındaki hatanın farkına varılmaya başlandığını gösterir. «Osmanlı İmparatorluğunun dili» vardı

ama bu, hiç şüphe yok ki, Türkçe idi... Geniş İmparatorluk hudutları içinde yaşıyan toplulukların dillerinden, kültür alışverişinde bulunduğu ülkelerin lisanından kelimeler almıştı, bir kısmını sindirmiş, kendi kalıbına döküp eritmiş, bir kısmını da olduğu gibi muhafaza etmişti; ama bu dil, bu haliyle de «Türkçe» idi. Bugün, geriye dönerek baktığımızda meselenin bir «terminoloji», «adlandırma» hatasından kaynaklandığını daha iyi görebiliyoruz. Nasıl ki «Büyük Britanya İmparatorluğu» nun dili «Britanya'ca» değil, «İngilizce» dir, içinde % 90 a kadar yabancı kelime bulunsa da, Fransızlar onunla «yanlış telâffuz edilmiş Fransızca» diye lâtife etseler de, Shakespeare'i ile, bunca zengin kültür mahsûlleri ile o bir «İngilizce» dir...

Tasfiyeciler ise Ahmed Cevdet'in İkdam gazetesi etrafında toplanmışlardı. Bunlar, daha sonra, İkinci Meşrutiyet döneminde Türk Derneği'ni kurarak çıkardıkları Türk Derneği Dergisinde görüşlerini açıklamaya devam ettiler. Hareketin başını Fuat Köse Raif çekmekte idi. Yalnız, şuna dikkat edelim ki, o devirdeki «tasfiyecilik» sadece «dili kurtarma» gayretinden kaynaklanıyordu. Bir ideolojik maksadı ve hedefi olmadığı gibi, nesiller arasında bir kavga vasıtası durumuna da gelmemişti.

1911 yılında Selânik'de neşredilmeye başlayan «Genç Kalemler» dergisi etrafında toplanan Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Âkil Koyuncu gibi yazarlar «millî bir edebiyat ancak millî bir dille yaratılır» diye «**Yeni Lisan Akımı**» nı başlatmışlardı. Bu devrin fikriyatını yap-

mış olan Ziya Gökalp de dil konusundaki düşüncelerini meşhur Türkçülüğün Esasları eserinde toplamıştır.

İşte, bir taraftan sadeleşme ve tasfiyecilik hareketleri, diğer taraftan bu dönemin zengin edebiyat ve kültür mahsûlleri, Cumhuriyet devrine bir hayli mesafe katederek girmemize sebep olmuştur. Büyük Atatürk'ün dahiyâne müdahalesi ile **«Kitap, mektup, kâtip benimdir; ketebe, yektübü Arabındır. Türk halk dilinde yaşayan, edebiyatında bulunan kelimeler Türkçedir»** şeklinde bağlanan, sonuçlandırılan dil operasyonları, maalesef, ondan sonra çığırından çıkarılmış, Atatürk'ün çizdiği çizgiden saptırılmış ve bir kavga haline dönüştürülmüştür.

Cumhuriyet sonrası dil hareketlerini üç dönemde mütalea edebiliriz:

1 — 1932 - 1934 yılları arasında, çok kısa bir müddet devam eden **«tasfiyecilik»** denemeleri. Birinci Dil Kurultayı ile İkinci Dil Kurultayı arasında geçen yirmi üç aylık süre içinde Türk Dil Kurumu «Tarama Dergisi» ni hazırladı ve kullanılan Türkçede Osmanlıcadan gelme bir tek kelime bırakmama gayesini güden bir aşırı tasfiyecilik hareketine önderlik etti. Bu tasfiyecilik dönemi başarısız bir deneme olmaktan ileri gidememiş, nihayet Atatürk'ün çok yerinde ve kesin müdahalesi ile son bulmuştur. Bu devirde «Ulus» gazetesi okunamaz olmuş, gazetenin başyazarı «Falih Rıfkı Atay» «ne yapacağını bilemez hale geldiğini» ifade etmek mecburiyetinde kalmıştır. Kendisine «Yazamaz, konuşamaz

olduk» diye şikâyet eden Falih Rıfkı'ya Atatürk' ün şu cevabı, içine düşülen durumu açıkça ortaya koyar: «**Çocuk, çıkmaza girmişizdir, dili bu çıkmazda bırakamayız, tabi'î yola döneceğiz**»...

Atatürk, dil inkılâbında çalışmak üzere Yahya Kemâl Beyatlı'yı davet eder. Türk dilinin büyük ustalarından, son devrin en büyük şairi sayabileceğimiz Yahya Kemâl bu davete şu sözlerle cevap vermiştir: «Lütfen Paşa Hazretlerine arz ediniz, benim yaşayan Türkçeye karşı bir vehmim vardır. Benim dilde ilmim yok, yalnız böyle bir vehmim vardır. Ben bu vehimle baş başa kalmak istiyorum. Beni affetsinler.»

Nitekim, tasfiyecilik denemesinin çıkmaza girdiğini ve fayda yerine büyük zararlar getirdiğini hisseden dahi Kurtarıcı, dilimizi de bir defa daha kurtarmış, bir çeşit «sosyal histeri nöbeti» halini alan çırpınmalara son vermişti. Gene bir toplantıda Atatürk ile Yahya Kemâl Beyatlı'yı birlikte görüyoruz. Atatürk şairden birkaç şiirini okumasını ister ve şiirleri dinledikten sonra: «**Beyler!.. İşte hakikî ve güzel Türkçe budur! Yahya Kemâl Bey, hatırlıyor musunuz? Sizi dil çalışmalarına dâvet ettiğim zaman bana 'benim dilde ilmim değil, sâdece vehmim vardır, müsaade edin, ben bu vehimle başbaşa kalayım' demiştiniz. Şimdi hep birlikte anlıyoruz ki, dil dâvâsında siz haklı çıktınız...**» der. Yahya Kemâl Bey'in cevabı: «Paşam, size karşı haklı çıkmak çok tehlikeli değil mi?» olmuş, Büyük Atatürk bu sözdeki nükteyi de çok iyi anlıyarak konuşmasma şöyle devam etmişti: «**Hayır, aslaa... Çünki bu ayni zamanda bizim mil-**

lete ve târihe karşı haklı çıkmamız demektir, sizin o zamanki vehminiz bizi bugün mes'ud ediyor... Görüyorsunuz ya Beyler, Yahya Kemâl Beyin vehmi sizin ilminizi mağlûp etti...» Bu sözlerde, çevresindekilerin «tasfiyecilik» gayretlerini «ilim» kisvesi altında yutturmaya çalışmalarına ne güzel bir cevap ve ne derin bir istihzâ vardır. Bugün sağ olsa idi, sadece istihzâ ve târiz ile kalmaz, herhalde birtakım dil parazitlerine ve kendisini dilci sanan histeriklere meydanı bırakmazdı.

Tasfiyecilik devrinin ana çizgilerini ve Atatürk'ün bu hareketlere son verme gayretlerini belirlemek için iki vesikayı daha takdim ediyorum:

Atatürk'ün Dil Kurumuna gönderdiği iki tebrik telgrafı:

26.9.1934:

Dil bayramından ötürü, Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Özeğinden ulusal kurumlarından birçok kutunbilikler aldım. Gösterilen güzel duygulardan kıvanç duydum. Ben de kamuyu kutlarım.

Gazi M. Kemâl

27.9.1937 (yani bundan üç sene sonra):

Dil bayramı münâsebetiyle Türk Dil Kurumunun hakkımdaki duygularını bildiren telgrafınızdan çok mütehassis oldum. Teşekkür eder, değerli çalışmalarınızda muvaffakiyetinizin temâdisini dilerim.

K. Atatürk

2 — Böylece dil inkılâbında ikinci safha açılmış, «tasfiyecilik» terkedilerek yerine «**sadeleştirme**» hareketleri başlamış oluyor. Atatürk'ün arzusu ile Türk Dil Kurumundan ayrı bir «Osmanlıcadan Türkçeye Klavuz Komisyonu» kuruluyor; bu komisyonun başına Falih Rıfkı Atay getiriliyor ve bu komisyon, 24.9.1934 tarihinde «Osmanlıcadan Türkçeye Cep Klavuzu» hazırlamaya başlıyor. Benim yaşımda olanların çok iyi hatırlayacakları bu klavuz ilk öğrenim yıllarımızda bize dilimiz hakkında en iyi yol gösterici olmuştu. Atatürk'ün kendi eliyle yazdığı ve klavuza alınmasını istediği «Türkçe» kelimeler arasında «Sabah, Millet, Devir, Zaman, Düstur, Hat, Hatır, Hatıra, Hak, Hakikat, Defi, Müdafaa, Defa, Kuvvet, Sulh, Sükûn, Sakin, Kemâl, Tekâmül, Kâmil, Tekmil, Mükemmel, Tekemmül» gibilerini sayabiliriz. Bu kelimeler Ulus gazetesinde bir anket şeklinde neşredilmiş ve ikinci safha da Atatürk'ün, Komisyon Başkanına şu sözleri ile kapanmıştır: «**Memleketin en büyük bilginlerini, yazarlarını bir komisyon halinde aylarca çalıştırdık. Elde edilen netice şu bir küçük lûgatten ibâret. Bu Tarama Dergileri ve Cep Klavuzları ile bu iş yürümez. Falih Bey, biz Osmanlıcadan ve batı dillerinden istifadeye mecburuz.**»

3 — Atatürk'ün etimoloji anketleri ve Ulus gazetesindeki yayınlarla dil devrimi üçüncü ve en önemli safhasına girmiş bulunuyor: «**Güneş-dil teorisi**» safhası. Atatürk, Güneş-dil teorisi ile Osmanlı edebiyatında kullanılan pek çok kelimelerin Türkçe olduğunu ve Türkçede kalma-

sının dil inkılâbına aykırı olmadığını belirtmiş, dil devrimini böylece manâsız zorlamalardan ve zevksiz uydurmalardan kurtarma gayretini gütmüştür.

Dil hareketleri bu suretle şiddetini kaybetmiş, Türk dili zaman içinde normal tekâmülüne bırakılarak **«inkılâb»** ın yerini **«inkişaf»**, **«devrim»** in yerini **«gelişme»** almış idi. Zaten bir toplumun devamlı inkılâb içinde, devrim içinde yaşaması mümkün değildi. Gittikçe hızını arttıran inkılâb hareketlerinin o toplumu tahribetmesi tehlikesi gözden kaçırılmamalı idi. Bu sükûnet devri 1960 lara kadar devam etti ve sonra gittikçe artan bir şekilde gene hızını arttırmaya başladı. Bu defaki dil müdahaleleri aslâ Atatürk devrindeki Türk Dilini Sadeleştirme gayret ve hedefleri ile ilgili değildi. Dikkat edilirse 1960'lı yıllarda memleketimizde önce mâsum talebe istekleri şeklinde başlayan ve gittikçe sokak gösterilerine ve kan dökülmeye kadar giden bir anarşi tırmanışı da ilk belirtilerini göstermeye başlamıştır. Artık Türk toplumu, Türk Milleti ve Devleti yıkılmaya, kökünden değiştirilmeye, hattâ imhaya gayret edilmekte, **yeni dil devrimi** diyeceğimiz çalışmalar da toplumu yerinden oynatmaya çalışan manivelânın bir desteği şeklinde kullanılmakta, ortaya konmaktadır. Bu defa sahnelenen oyun «dilin sadeleşmesi» değil, bir «kültür devrimi» dir. Türk kültür ve harsı devrilecek, yerine yeni bir kültürle birlikte yepyeni bir rejimin tohumları atılacaktır. Bu seferki «dil devrimi» üç koldan ilerlemektedir:

1 — Yeni ve uydurma kelimelerin dile so-

kulması ve Türkçe diye kabul ettirilmesi. Böylece nesillerin anlaşma imkânının ortadan kalkması.

2 — Birkaç birbirine zıt mefhumun bir kelime ile ifade edilmesi sonucu dilin ifade gücü bakımından fakirleştirilmesi.

3 — Türkçenin âhenginin ve musikisinin bozulması.

«Tavşan yiyen» manâsına «tavşancıl», «balık yiyen» kuşu anlatmak için «balıkçıl» denirken «asil ve soylu» yerine tamamen bir gramer hatası ve cahillik nümunesi olarak «soycul» teklif edilmektedir. «Şart koşma» nın fiili olduğu halde bir mantık kusuru şeklinde «şart» karşılığı «koşul» kullanılmıştır. Türkçenin ne yapısına, ne gramerine ve ne de âhengine uymayan «yapıt» kelimesi bir zevksizlik örneği olarak ortadadır. Fransızcaya benzetilerek uydurulan «imge» ve «simge» kelimeleri, Farsça'dan zorlama ile türetilmiş ve «mecburî» karşılığı kullanılan «zorunlu», Türkçe ile gerek manâ ve gerekse şekil bakımından hiçbir alâkası olmayan «uygar» ve «uygarlık» kelimeleri bugün bozuk para gibi harcanmakta, bilir bilmez herkesin dilinde, neye karşılık verdiği anlaşılmadan kullanılmaktadır. Bir toplumda bundan daha iyi bir yolla anarşi ve «kavram kargaşalığı» yaratılabilir mi? Böyle bir ortamda düşünmek, düşündüğünü yazabilmek ve söyleyebilmek mümkün müdür? Ve böyle bir toplum için «ilerlemiş», «medenileşmiş» denebilir mi?

«Kanaat» yerine «kandırmak, aldatmak» ma-

nâsına gelen «kanı» nın kullanılması, Anadoluda «kibirli adam» demek olan ve aslen Fransızcadan dilimize girmiş «onurlu» nun hem «şerefli», hem «haysiyetli» hem «itibarlı» ve hem de «kendini beğenmiş, kibirli» karşılığı kullanılması, «öneri» nin ayni zamanda «teklif, tavsiye, takrir» manâsma gelmesi, hem «iddia» ya ve hem de «müdafaa» ya «savunma» denmesi dilimizin, dolayısiyle düşünce hayatımızın ve toplumumuzun içine düştüğü faciayı açıkça göstermiyor mu? Zorlaya zorlaya Ermeniceden «Örneğin» i aldık, şimdi çocuklarımız «örneğin meselâ» diyerek gülünç bir duruma düşüyorlar.

Bir yandan da Türkçe imlâdan uzatma ve inceltme işaretleri kaldırılarak bu acaip «devrim» başka bir şekilde körüklendi. Artık kâtip'i katip, imlâ'yı imla, lâkin'i lakin, cilâ'yı cila şeklinde söylüyoruz. Yanımda yıllardır çalışan bir mesai arkadaşıma «tâmim» demesini öğretemedim. «Efendim, bakanlığın bir tamim'ini getirdim» diyor hâlâ...

Dert büyük, devası da çok zor. Dünyanın en saçma fikrine tekrarlıya tekrarlıya insanlar inandırılır ve bir fikrin inananlarının çok olması da onun saçmalık vasfını ortadan kaldırmaz. Memleketimizde bir sosyal histeri, hattâ sosyal cinnet devri yaşadık, anarşi günlük hayatımızın bütün safhalarına girdi ve bu arada dilimiz de tecâvüze, tasaddîye uğradı.

Büyük Atatürk'ün doğumu 100. yılını geçmişken onun hatırasına yapılan saygısızlıkların en başmda onun dil hakkındaki düşünce, emir

ve direktiflerini saptırmak, tahrif etmek gelir. Cinnet o dereceye varmıştır ki, Atamızın Gençliğe Hitâbesi, o edebiyat şâheseri, Türk dilinin o ölmez eseri bile bu tecâvüzden kurtulamamıştır. «**Muhtâç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur**» cümlesini «**Gereksindiğin güç damarlarındaki soycul kanda vardır**» diye değiştirmek saygısızlığını gösterenlere hep beraber karşı durmamız, dilimizi de, bütün sosyal müesseselerimiz gibi, tecavüzden ve tasalluttan kurtarmamız tek tek hepimizin vazifesidir.

GEORGE ORWELL'İN 1984 Ü

Roman bu ya... 1984 yılında dünya üç süper-devlet arasında paylaşılmıştır: Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere'yi hâkimiyeti altına alması ile meydana gelen **OKYANUSYA**, Rusya'nın Avrupa'yı işgali ile teşekkül eden **AVRASYA** ve Çin'in Japonya, Moğolistan ve Tibet'e yayılması ile ortaya çıkan **DOĞASYA.** Bu üç devlet aralarında devamlı savaş halindedirler. Her biri zaman zaman bir diğeri ile dostluk kurarak diğeri ile savaş yapar ve bu dostluk-düşmanlık bağlantıları her an değişebilir. Değişmeyen şey savaşın kesintisizce sürüp gitmesidir. Ancak, savaş eski klâsik manâsını kaybetmiştir. Artık düşmanı yoketme gayesi yoktur. Savaştan kimsenin galip çıkması da beklenmemektedir. Savaşan taraflar arasında gerçek bir ideolojik farklılık olmadığı gibi savaşmaktan herhangi bir maddî çıkar da beklemezler. Bu savaşların ana hedefi makinelerin ürettiği malları, **genel hayat standardını yükseltmeden** tüketebilmektir. Bu düzen içinde insanlar devamlı ihtiyaç ve yokluk içinde tutulmakta ve meselâ pek azı yeterince yiyecek bulmaktadır. Buna karşı-

lık «onuncu üç yıllık kalkınma plânında ayakkabı bağı kotasının % 85 ine ulaşıldığı» gibi propaganda konuşmaları her zaman tekrarlanmaktadır. Ayrıca, savaş halinde, yani tehlike içinde bulunulduğunu bilmek, bütün politik gücün küçük bir sınıfın elinde toplanmasının, sağ kalmanın tabiî ve kaçınılmaz bir şartı olarak ortaya konmaktadır. Yani, savaş, yalnızca gerekli tahribatı yapmaz, bunu kişilerin psikolojik bakımdan kabullenebilecekleri bir biçime sokar. Bu paradoks «**SAVAŞ BARIŞTIR**» sloganı ile işlenmektedir.

Sistemin ikinci temel vasfı «**BİLGİSİZLİK KUVVETTİR**» deyimi ile ifadesini bulmaktadır. Orwell'in 1984'ünde Okyanusya'da «**İngsos**» (İngiliz Sosyalizmi), Avrasya'da «**Neo-bolşevizm**» ve Doğasya'da «**Ölüme tapma**» doktrinleri hakimdir. Bu siyasî doktrinler hürriyetsizliği ve eşitsizliği şuurlu bir gaye olarak benimsemişlerdir. Medeniyetin ilerlemesine son vermek ve tarihi belirli bir anda durdurmak nihaî hedefleridir. Geçmiş devamlı surette değiştirilmektedir. Meselâ bugün meydana gelen bir olay, Parti' nin bundan 10 sene önceki bir beyanatına aykırı düşüyorsa «Doğruluk Bakanlığı» ndaki bu işle vazifeli daire derhal bütün eski neşriyatı, gazete nüshalarını falan bulur, elden geçirir ve 10 sene evvelki beyanat bugünkü hadiseye göre değiştirilerek yeniden basılır. Eski nüshalar da derhal yok edilir.

Okyanusya toplumunun tepesinde «**Ağabey**» bulunur. Kimsenin yüzünü görmediği, nerede oturduğunu bilmediği ama bütün gücü elinde

toplayan «Ağabey» hiç yanılmaz. Her başarı, her türlü bilgi, mutluluk onun önderliğinden kaynaklanır. Duvarlarda metrelerce posterleri, afişleri bulunmaktadır. Her yerde şu söz yazılıdır: «Ağabeyin gözü sende!». Nitekim «Tele-Ekran» denen ve alıcı-verici şeklinde çalışan cihaz her evde, her odada, her yerde vardır. Bütün Okyanusya fertleri kendilerinin her an Ağabey tarafından gözetlendiğini bilmektedirler. Okyanusya nüfusu üç sınıftan teşekkül eder: % 2 kadarını «İç Parti Üyeleri» oluşturur. Bu, Parti' nin ve devletin beynidir. Bunun altında «Dış Parti Üyeleri» sınıfı gelir. Bunlar da Parti'nin elleri sayılabilir. En alt düzeyde nüfusun % 80 ini teşkil eden «çalışanlar (proleter) sınıfı», yani «Prol» ler bulunmaktadır. Her inanç, her alışkanlık, her duygu ve tutum aslında Parti'nin «mit» ini ayakta ve devamlı tutmak, çağdaş toplumun niteliğini, vasıflarını gizlemek içindir.. Fertler bilgisizlik ve tarihin yok edilmesi, geçmişin devamlı bir şekilde değiştirilmesi yüzünden. dünyanın «başka türlü de olabileceği» ni akıllarından bile geçirmezler. En büyük suç **«düşünce suçu»** dur ve işkence ile, idamla cezalandırılır. Düşünce suçlularını bulup yakalamak için «Düşün-polisi» denen bir görevli sınıfı meydana getirilmiştir. İnsanlar, parti tarafından ileri sürülen birbirine zıt iki görüşü beraberce ve rahatça benimseyecek şekilde şartlandırılmışlardır. Buna **«Çiftdüşün»** denmektedir. Meselâ, Barış Bakanlığı'nın savaşla, Gerçek Bakanlığının yalanlarla, Sevgi Bakanlığı'nm işkence usülleri ile uğraştığmı herkes bilir ve bunu şuurlu olarak kabul eder, çiftdüşün tekniği ile de kabul-

lenir, içine sindirir. Bolluk Bakanlığı yoklukla meşgul olmakta, meselâ bu ayın «çukulata tayınını on beş gramdan on grama indiren» bildiriler yayınlamaktadır. Eğitim durmuş, medeniyetin ilerlemesi önlenmiş, bilgi yasaklanmıştır. Herkesin hayatı sadece Parti tarafından şırınga edilen sloganlarla yönlendirilmektedir.

Üçüncü prensip «HÜRRİYET KÖLELİKTİR» kelimeleriyle şekillenmiştir. Bu düzen içinde her türlü hür düşünce, sadece düşünce değil, meselâ açlık, seksüel arzular gibi basit insiyakler dahi ezilmeye mahkûmdur. Geçmişteki totaliter idareler vatandaşları devamlı göz önünde tutma imkânını elde edememişlerdi. Halbuki 1984'ün Okyanusya'sında televizyonun hem alıcı ve hem de verici olarak kullanılabilmesi ile özel hayat denen şeyin de sonu gelmiştir. Artık her yurttaş günün yirmi dört saati polisin gözü önündedir ve hiçbir zaman kapatma imkânı olmayan tele-ekran'lardan resmî propagandayı dinlemek zorundadır. Herkes devletin isteğine kesinlikle boyun eğmek ve ayni görüşü benimsemek mecburiyetindedir. Özel mülkiyet tamamen kaldırılmıştır. Parti üyeleri bile bir avuç şahsî eşyasından başka hiçbir şeyin sahibi değildir. Ama Parti, kollektif olarak Okyanusya'nın bütün mal varlığına sahip bulunmaktadır. Her Parti üyesi doğduğu günden ölünceye kadar Düşünce Polisi'nin gözü önünde yaşar. Yalnız kaldığı zaman bile yalnız olduğuna güvenemez. Nerede olursa olsun, uyurken de, uyanıkken de, işinde de, dinlenirken de, yatağında da, banyosunda da, önceden uyarılmadan, denet-

lendiğinin farkında olmadan denetlenir. Sadece yaptıkları değil, jestleri, mimikleri, herkesten farklı olabileceğini gösterir en ufak bir özelliği gözden kaçmaz. Ayrıca, ne yapması, nasıl davranması gerektiğini belirten bir kanun da yoktur. Esasen Okyanusya'da kanun yoktur. Görülüp tesbit edildiğinde ölüm cezası ile cezalandırılan düşünce ve eylemler resmen yasaklanmış değildir. Parti üyelerinin sadece düşünceleri değil, içgüdüleri, insiyakleri de istenene uygun olmalıdır. Meselâ cinsî birleşme sadece çocuk peydahlamak için ve herhangi bir ruhî veya bedenî zevk duyulmadan yerine getirilmelidir.

Orwell, «Geleceğe veya geçmişe, düşüncenin hür olduğu zamana, insanların birbirlerinden farklı oldukları, yalnız yaşamadıkları, gerçeğin varolduğu ve yapılanın silinemediği bir zamana, Birörneklik çağından, yalnızlık çağından, çiftdüşün zamanından, Ağabey'in çağından selâm!» diye sesleniyor.

Eser dilimize de çevrilmiştir (*). Burada hayal edilen toplumun **dilinden** söz etmek istiyoruz. Her ne kadar bir «kurgu-bilim» (science-fiction) romanı ise de pek de «olmayacak şeyleri» hayâl ettiğini söyleyemiyeceğimiz bu eserde sözü edilen dil, günümüzde olup biten birçok şeyi acı acı hatırlatmaktadır.

Dil, düşüncenin âletidir. Dil ile düşünürüz. Bir taraftan da bizzat düşünce dil ile varolur.

(*) George Orwell: 1984. Dilimize çeviren: Armağan İlkin. Kelebek Yayınevi, İstanbul.

Bir insanın diline hakim olan onun düşüncesine hakim olacaktır. Bir milletin dilini ele geçiren ise onun her şeyini hükmü altına alacaktır.

1984 romanında George Orwell, Parti'nin meydana getirdiği «**Yenidil**» ile nasıl insanların düşüncesini değiştirdiğini ve onları köleleştirdiğini çok güzel anlatıyor. Romanın kahramanlarından biri «Yenidil» i şöyle tarif etmekte:

«Anlamıyor musun! Yenidil'in amacı düşünce alanını daraltmak. Tek amaç bu! Sonunda düşün suçu işlenmesini hemen hemen imkânsız hale getireceğiz. Çünkü öyle bir suçun işlenmesine meydan veren kavramlar ortadan kalkmış olacak. Gerekli olan her mefhum, yalnız ve tek bir anlam taşıyan tek bir kelime ile ifade edilecek. O kelimenin ikinci, üçüncü derecedeki manâları çoktan unutulmuş olacak. Her yıl kelime sayısı biraz daha azalacak, düşünce alanı biraz daha daralacak. Sonunda düşünce suçu işlemek için herhangi bir sebep yok. Dil kusursuz hale gelince devrim de tamamlanmış olacak. İngsos Yenidil, Yenidil de İngsos demektir.».. «Sizin gibiler bizim yeni kelimeleri türettiğimizi sanıyorsunuzdur. Değil halbuki! Kelimeleri kaldırıyoruz biz! Her gün yüzlerce kelimeyi dilden atıp yokediyoruz. Hiçbir fazlalık bırakmıyacağız dilimizde...»

Romanda tarif edilen dil, «İngsos» dışındaki bütün düşünce tarzlarını imkânsız kılacaktır. Sapık ve uygunsuz düşünceyi sembolize eden kelimeler atılmaktadır. Meselâ, lügatlerde «hür-

riyet» kelimesi bulunsa bile bu ancak bağlı olmayan, başıboş manâsına gelebilir ama «politik hürriyet» veya «düşünce hürriyeti» anlamını asla taşımaz. Yenidil, düşünce alanını genişletmek değil, **daraltmak** amacı ile geliştirilmiş bir dildir. Bu sebeple kelime sayısı azaltılmaktadır. Yenidil'de kelimeler A, B ve C kategorilerine ayrılmaktadır.

A kategorisi: Günlük hayatın ihtiyaçları için kullanılan kelimelerdir. Yani, yemek, içmek, giyinmek, merdiven inip çıkmak... gibi. Bu sınıfa giren kelimelerin hemen hepsi bilinen «vur, kır, koş, in, bin» gibi kelimeler olup sayıları şimdikinden çok daha az, anlamları daha kesindir. Anlam bakımından birbirine yakın iki kelime bulunmaz, bir kelime de birbirine yakın iki manâ taşıyamaz. Bu kelimeler konuşma dilinde, müzikteki **staccato** diye adlandırılan tempo ile, kesik kesik, mümkün olduğu kadar az heceli söylenen sözlerdir. Bunların politik veya filozofik tartışmalarda, sanat çalışmalarında kullanılması imkânsızdır.

Yenidil'de gramerin bellibaşlı özelliklerinden biri isimlerin fiil, fiillerin sıfat, sıfatların isim gibi kullanılabilmeleridir. Meselâ, **düşünce** ve **düşünmek** kelimelerinin yerine kullanılan **düşün** hem düşünce, hem fikir ve hem de düşünmek anlamına gelmekte, böylece isim, sıfat ve fiil olarak kullanılabilmektedir. Bugünkü uydurmaca dil ile romandaki Yenidil arasında karşılaştırma yapmayı okuyucularımın anlayış ve idrâkine bırakıyorum. Ancak bazı çarpıcı misâlleri vermekte de fayda ummaktayım. Meselâ,

«**sormak**» fiilinden 3 üncü şahıs emir yapmak istersek «**sorun**» deriz. «Siz onu bana sorun» gibi. Şimdi, kendi başına bir fiil zamanı olan «**sorun**» kelimesi «**mesele**» karşılığı, yani isim olarak kullanılmaktadır. 1984 romanmda Orwell de kesmek fiilinin atılarak yerine, hem «kesmek» ve hem de «bıçak» anlamına «bıçak» kelimesinin kullanıldığını söylüyor. Gene bu sistem içinde zıt manâlı kelimelerden biri dilden atılmakta ve meselâ tek bir «**ışık**» kelimesinden «**ışıklı, ışıksız, ışıkmak, ışıkmamak** (aydınlatmak ve karartmak), **çiftışıklı** (çok aydınlık), **çiftartışıklı** (pırıl pırıl aydınlık), **çiftışıksız** (çok karanlık) gibi çeşitli kelimeler türetilmektedir. Dilimize sokulmak istenen «**içalım, dışsatım, eşgüdüm** kelimeleri bu usûlle türetilmiş veya uydurulmuş deyimlerdir.

Gene günümüzde «Öztürkçe» diye kabul ettirilmek istenen «uydurma dil»de «düşünmek» fiilinden yapılan ve «fikir» karşılığı kullanılan «**düşün**» deyimi, «tesir etmek» birleşik fiilinden sadece «etmek» fiilini alıp «tesir» yerine kullanılmak üzere ortaya atılan «**etki**» kelimesi, Orwell' in romanında anlattığı ve hayâl mahsûlü dünyanın sakat kelimeleri ile şaşılacak derecede bir benzerlik göstermektedir. Bir milletin dili ile böylesine oynanması, sadece Türkiye'de ve Türkçe üzerine yapılan bir ameliye şeklinde, tek misâl olarak tarihe geçecektir.

B kategorisi: 1984 romanında B kategorisi içine giren yenidil kelimelerinin, politik maksatlara hizmet eden birleşik kelimelerden meydana geldiği anlatılmaktadır. Bunlar mutlaka politik

bir anlam taşıyan, bunun yanısıra, kullanan kişiye amaca uygun bir ruh hali veya düşünce yapısı aşılaması beklenen kelimelerdir. B grubu kelimelerin hepsi birleşik kelimelerdir. İki veya daha fazla kelimenin veya bu kelimelerin kolayca söylenebilen hecelerinin bir araya getirilmesi ile teşkil edilirler. Bu birleşmeden bir çeşit isim-fiil ortaya çıkar. Bunun iyi bir örneği «**iyidüşün**» dür. Rejimin gerektirdiği politik inanç bütünlüğünü ifade eden bu deyim eski felsefedeki «ortodoks» tabirine benzer bir manâ taşımaktadır. Fiil olarak ele alınırsa **iyidüşünmek, iyidüşündü, iyidüşün** gibi değişik biçimlerde kullanılabilir. Sıfat olarak ise **iyidüşündolu** kişi, **iyidüşünür** şekillerinde kelimeler tertibedilebilmektedir. **Düşün-suçu** (fikir suçu), **suç-dur** (fikir suçu işlemeye mani olmak), Sev-**bak** (Sevgi Bakanlığı), **Bar-bak** (Barış Bakanlığı), **Bol-bak** (Bolluk bakanlığı), **Ger-bak** (Gerçek Bakanlığı) bu gruptan kelimelere misâllerdir.

Roman'da, o tarihte devletin resmî yayın organı olacak olan **Times** gazetesinde çıkan bir başmakaleden söz ediliyor: **Eskidüşünürler İngsosu yürekduyamazlar** başlığını taşıyan bu başyazının manâsı şöyle: Düşünce biçimleri, kafa yapıları devrimden önce gelişen kişiler İngiliz sosyalizminin ilkelerini içten duygularla benimseyemezler...

1984 romanında anlatılan rejimde her kurum veya kuruluşun, her halk topluluğunun, her ülke veya doktrin, yahut da kamuya ait yapının adı kısaltılıp herkesçe tanınan bir ad haline, birkaç hecelik bir terim haline getirilmek-

tedir. Meselâ Arşiv Dairesi **Arböl**, Yazı dairesi **Yazböl** olmuştur. Bu çeşit kısaltmalara tarihte çok raslanmaktadır: nazi, gestapo, komintern gibi. O tarihlerde insiyakî bir şekilde benimsenen bu işlem Yenidil'de şuurlu bir maksatla kullanılmıştır. Kelimelerin kısaltılması ile anlamların da daraltıldığı ve — belirli bir kelimenin yanında getirdiği çağrışımların, tedailerin yok edilmesi ile — küçük bir anlam değişikliği meydana getirilmiştir. Meselâ, **komünist enternasyonal** dendiğinde insanın aklına evrensel işçi hareketleri, kızıl bayraklar, Paris komünü, Karl Marx gelir ama **komintern**, özellikleri belli bir dcktrinle bir teşkilâttan başka bir şeyi tedai ettirmez.

Yenidil'in kelimeleri kesin ve sınırlı manalar taşırlar ve mutlaka seslerde uyuma, kafiyeye riayet edilir. Politik amaçlar, yanılmaya yer bırakmıyan, hızlı söylenebilecek, dinleyende olabildiğince az çağrışım uyandıracak kelimeler gerektirdiğinden bu hususa büyük dikkat sarfedilmektedir. Bu kelimelerin hepsi (**iyidüşün, düşünsuçu, prolyemi, İngsos, kıvançkamp, yürekduyu, çiftdüşün, düşünpol** gibi), üç veya dört heceli kelimelerdir ve hecelerin her biri hemen hemen ayni ölçüde vurgulanır.

Orwell'in hayâlinin mahsûlü olan bu çeşit kelimeleri yakın geçmişimizde görmedik mi, halâ da kullanmıyor muyuz? **Pol-der, Töb-der, Disk** bunun en açık misâlleri değil midir? Bu romanı, kısmen de olsa, biz yaşamadık mı?

Orwell devam ediyor: Bu kelimelerin kulla-

nılması ile hızlı ve tekdüze bir konuşma ortaya çıkar. İstenen de budur. Amaç, konuşmayı, özellikle ideolojik rengi olabilecek konuşmayı, insan şuuru denen şeyden olabildiğince ayrı tutmak, **konuşmayı düşünceden bağımsız kılmaktır.** Günlük hayatta konuşmadan önce biraz düşünmek gerekebilir; ama politik veya etik konularda görüş belirtmesi gereken parti üyeleri partinin uygun bulduğu fikirleri — makineli tüfek ateşi gibi — hiç durmadan, duralamadan, düşünmeden sıralayabilmelidir.

Dilin kısırlaşması, sözlerin, kelimelerin sayısının azaltılması da bu çeşit mekanik konuşmada son derecede faydalı sonuçlar vermektedir. Çünkü seçme alanı daraldıkça düşünme isteği — veya düşünme tehlikesi — de azalır. Sonunda beyin merkezlerini hiç çalıştırmadan, ses tellerinden anlaşılabilen sesler çıkaracak bir millet, bir insan topluluğu yetiştirilmiş olur.

Yakın geçmişimizdeki olaylara karışan ve beyni yıkanmış, sloganlarla düşünebilen, daha doğrusu düşünme imkânını da kaybetmiş, ancak sloganlarla konuşabilen ve harekete geçebilen gençlerle konuşmalarımızda en dikkatimi çeken husus şu olmuştu: Bir konu üzerinde fikrini soruyorsunuz, kendisine öğretildiği, talim ettirildiği şekilde, sloganlarla, «prefabrike» cümlelerle konuşmaya başlıyor. Mükâleme esnasında ses tonu hiç değişmemekte, vurgulara ve âhenk değişikliklerine raslanmamaktadır. Konuşmayı bir yerinden kesip bir şey sorun. Sanki şiir ezberlemiş de okurken kesilmiş gibi, mükâlemeye yeniden başlayabilmesi, ancak metni tekrar başın-

dan alması, konuşmaya bıraktığı yerden değil de en başından başlaması ile mümkündür. Çünkü konuşma bir fikir mahsûlü, bir düşünce ürünü olma vasfını kaybetmiştir.

C kategorisi: bütüniyle ilmî ve teknik terimlerden oluşmuştur. Bu terimler, istenmiyen çağrışımları önlemek maksadiyle kesin ve sınırlı manâlar taşırlar. Günlük konuşmalarda hiç kullanılmazlar. Bir ilim adamı veya bir teknisyen sadece kendi alanına ait terimleri bilir. Terminolojide bütünlük tamamiyle önlenmiş, bir düşünce metodu veya zihin çalışması olarak «ilim» kavramı ortadan kaldırılmıştır.

George Orwell'in 1984 ü şu cümlelerle bitiyor:

«Yenidil tam anlamiyle benimsenip Eskidil unutulduğunda, geçmişle aramızdaki bütün bağlar da kopmuş olacaktır. 1984 de tarih yeniden yazılmıştı ama, şurada burada, gerektiğince denetlenmemiş birtakım yazılar bulunabilirdi. Ama Eskidil büsbütün ortadan kalkınca eski çağlardan kalma metinler — kalmışsa tabi'î — okunup anlaşılamıyacağı gibi, basit teknik konuların veya günlük hayat konuşmalarının dışında kalanların Yenidil'e çevrilmesi de imkân dışı olacaktır. Tatbikatta, 1960 öncesinde yazılan hiçbir kitabın tam olarak Yenidile çevrilememesi demektir bu. Devrim öncesi edebiyat ancak ideolojik tercümeye, yeni dille birlikte anlamın da değişmesine elverişlidir...»

Kurgu-bilim (science-fiction) romanlarına konu olacak bu macerânın dilimizde yaşatılmasına karşı durmak Türk diline gönül vermiş herkesin vazifesidir.

KAYNAKLAR

ABSE, Wilfred - Speech And Reason, Language Disorder in Mental Disease, John Wright and Sons Ltd., Bristol, 1971.

Anayasa Karşısında Türk Dili ve Kanunlarımız — Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından / 1, 1972.

AYDIN, Betül — Şizofren konuşmasının informatif değeri üzerine bir araştırma Doktora Tezi, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Psikiyatri Kliniği, İstanbul, 1980.

BANARLI, Nihat Sami — Türkçenin Sırları, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1972.

CHUSID, Joseph G. and McDONALD, Joseph J. — Correlative Neuroanatomy and Functional Neurology, Lange Medical Publications, Los Altos, California, 1967.

Disorders of Language — Ciba Foundation Symposium, Edited by A.V.S. Rueck and Maeve O'Connor, J.A. Churchill Ltd., London, 1964.

ERGİN, Muharrem — Türk Dili Dersleri, I. Millî Eğitim Bakanlığı, 1976.

FOLSOM, Franklin - L'Histoire du Langage (Adaptation Française: Pierre Viery) 3. ed. Grosset and Dunlap Inc. New York, 1968.

FREEDMAN, Alfred M., KAPLAN, Harold I. and SADOCK, Benjamin J. — Modern Synopsis of Psychiatry / II, The Wilkins Co. Baltimore, 1977.

FRY, D.B. — The Physics of Speech — Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge Univ. Press, London, 1979.

GÜMÜŞ-İZ, Osman — Dil Devrimi, Hareket. 81/Evlül 1972.

GÜRÜN, Kâmuran — Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1981.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin — Türkçenin Karanlık Günleri, İrfan Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1975.

KAHRAMAN, Âlim — Dil Türeyiş Teorileri veya «Çağdaş Bilimsel Zihniyet»in bir yüzü, Mavera (Aylık Edebiyat Dergisi), Ankara, Temmuz 1981, No. 56.

KORKMAZ, Zeynep — 1985, Dil İnkılâbının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri. — Türk Dili, C. XLIX, Sayı: 401, Mayıs, 1985.

LINGS, Martin — Antik İnançlar, Modern Hurafeler (Çeviren: E. Harman / U. Uyan) Yeryüzü Yayınları, Mayıs, 1980.

ORWELL, George — 1984. Türkçesi: Armağan İlkin, Kelebek Yayınları, İstanbul, 1983.

ÖZDEM, Ragıp — Dil Türeyiş Teorilerine Toplu Bir Bakış, TDK, Ankara, 1944. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, «Dil» maddesi, Cilt 2, İstanbul, 1977.

RENAN, Ernest — De l'Origine du Langage, Paris, 1964.

SEYYİD HÜSEYİN NASIR — Batı İle Hesaplaşırken, Yeni Devir, 28/1979.

SONGAR, Ayhan — Psikiyatri (Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları) Geçit Kitabevi, İstanbul, 1977.

SONGAR, Ayhan — Beynimiz ve Sinirlerimiz, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979.

SONGAR, Ayhan — Sibernetik, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979.

SONGAR, Ayhan — Biyofizik Dersleri (Sibernetik), İstanbul, 1980.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri — Türkçemiz ve Uydurmacılık, Boğaziçi Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1977.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri — Yeni Kelimeler Sözlüğü, Umur Kitapçılık, İstanbul, 1979.

Türkiye'de Kültür İhtilâli mi? — Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından / 2, İstanbul, 1972.

Yeni Bir Dil Doğuyor — Türk Dilini Koruma ve Geliştirme Cemiyeti Yayınlarından - 3, İstanbul. 1975.

ZİYALAR, Adnân — Psikiyatrik Semiyoloji ve Medikal Psikoloji, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikıyatri Kliniği Vakfı Yayınlarından, İstanbul, 1981.

1000 TL.